

בִּיטָחׁוֹן וּמְדִינִיות חֹזֶק

פלישת צבאות ערבי ב-15 במאי 1948

יואב גלבר

ההחלטה על הפלישה

'אין העולם العربي מוכן למלחמה סדירה וממושכת'

האפשרות כי הצבאות הסדריים של מדינות ערבי יפלשו לארץ-ישראל עד מהה ערך מאז ועידת בלודאון בקי"ז 1946, וביתר שאת מאז ועידת הליגה הערבית בעלי"י באוקטובר 1947. הוועדה הצבאית שミニתה או הליגה המליצה להכין את הצבאות להתקפות בארץ-ישראל, אך המדיניות החברות העדיפו בשלב זה לסתור על צבא מתנדבים בין-ערבי והטילו על הוועדה להקים ולהכשירו למשימותיו.

הngaת היישוב, למעט בניגוריוון - פיקוד 'ההגנה', האגף היהודי במחילקה המדינית של הסוכנות והש"י הערכו לפני המלחמה את פלישת הצבאות הערביים כאפשרות בעלת סבירות נמוכה ביותר. הערכתם לא השתנתה בחודשי המלחמה הראשונים, אך נוסף לה חשש מפני הטרפתו של הלגיון ללחימה - בשליחות הבריטים או הליגה - בתום המנדט או אף לפני כן. האיום הקרוב והמיידי שנשקף מצבאו השחרור הסית לתקופה מסוימת את דעתה של הצמרת הבטחונית מן האיום ארוך הטוח של התקפות הצבאות הסדריים.

ראש האגף היהודי, אליו שנון, נשאר בירושלים ולא היה שותף לעבודה השוטפת של הש"י והמטכ"ל בתל-אביב. לפיכך היה פנו יותר להעדרך את עמדתן של מדינות ערבי. מאז ועידת בלודאון הוא ראה בפלישת הצבאות הסדריים אפשרות בלתי מתבלטות על הדעת. לאחר שתפקיד מושב הלגיון הערבית בקהיר בפברואר 1948 הוא התזקק בדעתו שמדינות ערבי אינן מסוגלות להתקוף באופן צבאי מלא במלחמה:

הכנות לפלישה [של צבאו השחרור] ... נראה שאין העולם היהודי מוכן למלחמה סדירה וממושכת - לא מבחינת כוחות האדם, לא מבחינת הצייד ולא מבחינת הנכונות הנפשית. נוסף לכך מצבו הפנימי הוא עד כדי כך מסווך, שאין להעלות על הדעת שיכל בחודשים הקרובים להרשوت לעצמו להסתיע בצבאותיו הסדריים בסכום בארץ-ישראל ... ראש המטות הערבים ... חזרו

ודרשו לא לחייב את הצבאות העربים במשהו חדש ובמשהו שאינו בגדר יכולתם.

הדברים נכתבו חודשים וחצי בלבד לפני פלישת צבאות ערבי לארץ-ישראל. שנון ייחס לחדור האוניות הצבאי את המתקפה המדינית הערבית במערב, את החדרת המזרזת של כוחות צבא השחרור ארצها, את פעולותיו הראשונות ואת הפצת הגזומות על הצלחותיו. בכל אלה ראה מלחמת עצבים שנועדה להביא להחלטה מדינית על דחיתת החלוקה מתוך אי-יכולת לסכלה בדרכים צבאיות.¹

בישיבת האגף הערבי נשאל שנון 'אם אין סכנה לפליית הארץ' העARBיות אחוריה ה-15', באם מועצת הביטחון לא תאשר את החלוקה. הוא היה נחוש בדעתו:

אין מועצת הביטחון מאשרת או דוחה את החלוקה ... יתכן כי בסופה של דבר תוחור הבעיה לאסיפה [עצרת] האו"ם. במקרה זה יתכן וידרשו מאנגליה להישאר בארץ לתקופה נוספת. כל הדברים האלה אינם אפשרים פליישה ערבית לארץ.²

שאלת ארץ-ישראל אכן חורה לעצרת, ושנון ראה בדינניה מחסום נוסף לפני פלישת הצבאות הסדריים, בעיקר לאחר שב-1 באפריל 1948 יצא מועצת הביטחון הקရיה להפסקת-אש.

קיימת החלטה בliga העARBית על פליישה?

המצב הצבאי בארץ, ולא המהלים הדיפלומטיים באו"ם, הוא שקבע את התפתחות המלחמה. בمارس 1948 הושלמה הייערכותו של צבא השחרור ונקבעו דפוסי שיתוף הפעולה בין לבין הכוחות הנאמנים למופתי בפיקודם של חסן סלאמה ועבד אל-קaddr אל-חוסיני. האחראוניים ניסו את כוחם בהתקפות על השירותים בכביש ירושלים-תל-אביב, ואילו קאוגני העדיף לכבות יישוב יהודי ותקף את משמר-העמק. שני המאצים נכשלו. 'ההגנה' נטלה את היומה, ובשבוע השני של אפריל 1948 התברר כי לא רק שהערבים אינם מצליחים לדחוק את היהודים מעמדותיהם, אלא הם אף נוחלים מפלות. הלוחמים הפלסטינים וצבא השחרור לא החיקו מעמד נגד מאצים מרוכזים של 'ההגנה' ומול שיטות לחימה שהתקרבו לאלה של צבא סדר. הבריטים היו נחושים בדעתם להשלים את הפינוי ולסייע את המנדט במועד שנקבע, ומיאנו לחתת למפלות הערבים להסitem מטרתם. הדיוונים באו"ם על המצב בארץ-ישראל התמסכו, ולא נראה כי ישאו תוכאות במהרה. מדיניות ערבית נדרשו אפוא להעיר מחדש מחדש את המצב בארץ. בסופה של הערכה זו הגיעו למסקנה שהפעלת צבאותיהם הסדריים היא

1. מביך שנון אל שרותך ועל אפסטיין מ-29 בפברואר 1948, אב"ג, א"צ תיק 1558. הערכה זו פותחה והורחבה בתוכיר האגף הערבי מ-1 במרץ 1948, שהופץ לשלייחי המחלקה המדינית בחוץ-ארץ. ג' יוגב (עורך), *תעודות מדיניות ודיפלומטיות, דצמבר 1947-מאי 1948, ירושלים תש"ם*, מס' 239, עמ' 398-402.

2. פרוטוקול של פגישת האגף הערבי ב-4 במרץ 1948, א"צ מס' 25/3027 S.

בלתי נמנעת, מה גם שמלותיהם של העربים בתחילת אפריל התפתחו בסוף החודש לכלל תבוסה מוחצת.

تبוסת הפליטים וצבא השחרור חיבר את קברניטי היישוב ואת מערכת המודיעין שלו להעדריך מחדש את סבירות פלישתם של הצבאות הסדירים ולקיים מעקב הדוק אחר השינויים בעמדתן של מדיניות ערבי. בחינה כזו החלה רק ערב הפלישה ממש. הידע הבסיסי על הצבאות הערביים היה מועט ושגוי, והמעקב השוטף אחריהם פיגר בהרבה לאחר קצב האירועים.

בימי מבצע 'נחשון' וקרבות משמד-העמק היה שונה, בירושלים, היחיד כמעט שנותן את דעתו לתמורות שהתחוללו בארץ. מシידורי הרדיו הגלויים ומן העיתונות המצරית הוא למד על דיווני הוועדה המדינית של הליגה, שהתקנסה באhir ב-10 באפריל, וניסה להעדריך את משמעותם. לדעתו, לא השתנתה מטרת הליגה – סיכול תוכנית החלוקה והקמת מדינה ערבית בכל שטחה של ארץ-ישראל תוך מתן סטטוס של מיעוט ליהודים. ההתקנסות באhir נועדה אפוא, להערכתו, לדון בדרךים להשגת המטרה ולהתאים לשינויים שהתחוללו מאז פברואר 1948: התקדמות הפינוי הבריטי, הצעת הנאמנות האמריקנית והלחצים להשתתת-נסך.

אחת מהנחות היסוד של שון מאז קיץ 1946 הייתה שימושם הראשונה במעלה של צבאות ערבי היא להגן על המשטרים במדינותיהם, ולפיכך לא יסכנו אותם בשליטים במלחמה של ממש בארץ-ישראל. ואולם, בעקבות הכינוס הוא שינה את דעתו והגיע למסקנה שפלישת הצבאות אפשרית בסביבות מסוימות. בהצהרה לוחמנית שהשmu'ם המליך פארוק באוזני המתכנסים הוא ראה

אישור לידיות האומרות כי קיימת החלטהobiliteה בערבית על פלישה מצד סוריה, לבנון, עבר-ירדן ומצרים לארץ-ישראל ... לאחר ביטול המנדט או לאחר הפינוי הבריטי ... פלישת צבאות ערבי הסדים TABOA, כנראה, בשתי מסיבות: (א) במקרה שיוחלט ... על משלוח כוחות בינלאומיים לארץ לבצע כל תוכנית שאיננה רצiosa לערבים; (ב) במקרה שהיהודים ארץ-ישראל וערבייה ישארו לנפשם אחרי הפינוי הבריטי ויד היהודים תהיה על העליונה.

שון הסביר כי הגיע למסקנתו זו מתוך קריאה בין השيطין בעיתוני מצרים על דיוונית של הוועדה הפוליטית.³ הש"י, לעומת זאת, התייחס בהערכתו לדברים המפורטים בלבד, ונמנע מקריאה בין השיטין שלהם. לפיכך ראה את החלטות הליגה כהמשך למאツים למנוע את השטלותו של המופתי על ארץ-ישראל הערבית:

הוועדה הפוליטית החלטה כי יש להקים מפקדה ערבית עליונה ... והיא תקבע את הדרך להבטחה ושמירה על ערביי ארץ-ישראל לאחר הפינוי. ככל פנים ממשיכה החלטה זו את הקו שנקטו בוobiliteה לגבי שאיפות ההשתלטות החד-צדדית של המופתי ... והliga ממשיכה לשמש פטרון כללי לארץ-ישראל.⁴

3. מברקי שון אל שרתוκ מ-13-14 באפריל 1948, אצ"מ 25/5634 S.

4. הסירה 'בציבוריות הערבית' מ-13 באפריל 1948 (הוצאה פנימית של הש"י).

שsson והשי' לא ידעו או כי הדיפלומטים הערבים במערב הארץ שמאבקם המדיני לסייע תכנית החלוקה נחל הצלחה, ושהם לחזו על ממשלהיהם להימנע מצעדים צבאיים, וביקשו לגנות מתינות כדי לנצל את הצלחה המדינית.⁵ מהערכותיהם של שsson ושל השyi נעלמה עוד עובדה חשובה אחת, שהנעה את התפתחות לקרת הפלישה: הצעתו של עבדאללה ליגה בי'ו באפריל (למחרת כיבוש הכפר דיר-יאסין) להציג את פלסטין באמצעות הלגון שלו. שאיפותיו של עבדאללה עוררו זה כבר התנגדות מדיניות ערבית אחרת. בנווגוד להערכות של שsson ושל השyi, העירה הצהרתו של פארוק על כוונה למנוע כיבוש עבר-ירדן בלבד של ארץ-ישראל הערבית, ולא רק לבולם את המופתי ולדאוג לפלאטינים, שייעובו לנפשם עם תום המנדט.⁶

למדינות ערבית קשיים רציניים המונעים מהם שליחת צבא סדרי'

דיוני הליגה בקהיר בצל הכישלון בשמירה העממית, מותו של עבד אל-קaddr אל-חוסיני והידיעות על דיר-יאסין היו סוררים. עוזם, מוכיר הליגה הערבית, האשים את עבר-ירדן בכינויו לתכתיים בריטיים. سوريا ולבנון הכריזו על נוכנותן להטעב באופן מיידי להצלחת פלסטין ודרכו מעיראק ומעבר-ירדן להבהיר את עמדתן. לראשונה מאו פרוץ המלחמה נדונה ברצינות התערבות הצבאות הסדריים, ובלחזה של سوريا ביקשה הליגה את השתתפות צבא מצרים, חרב התנגדותו של ראש ממשלה, נוקראי פחה, לפלישה. הכרזות פארוק הייתה בראש ובראשונה מענה ללחץ זה.⁷

עיתוני מצרים והודיעו על החלטת הליגה לדוחות את תכנית הנאמנות האמריקנית ולتبוע נאמנות ערבית על ארץ-ישראל ופיקוח של צבאות ערבי הסדרירים על הסדר והבטיחו בארץ עד למציאת הפתרון הסופי. העיתונים גם סייפו על החלטה נוספת שלפיה יכבשו הצבאות את ארץ-ישראל לאחר סיום המנדט, כדי להגן על הערבים מפני פגיעות היהודים. מסקנתו של שsson מקריאה הדברים הייתה נוכונה:

נראה, כי בין הסיבות שעוררו את מדיניות ערבית להחלטת על התערבות צבאותיהן הסדרירים אחורי סיום המנדט, הוא החש החזק מאוד מפני אי-יכולתם של הכוחות המתנגדים [צבא השחרור] ... למנוע את הקמת המדינה היהודית ... הכוחות המתנגדים יכולים להטריד באופן רציני, אך לא להכריע באופן רציני. דבר זה עשוי לא רק להאריך את תקופה המלחמה בארץ ישראל, אלא גם - וזה העיקר - להזכיר על המצב הפנימי בתוך ארץות ערבי ... המדינות הערביות מבינות אמן, כי גם צבאותיהן הסדרירים אינם מנוסים במלחמות ועלולים אף הם לספג מכות פה ושם, אך הן מאמינות כי לצבאותיהן יש יתרון מלחמתי

5. ראה: W. Khalidi, 'The Arab Perspective', in: R. Louis & R.W. Stookey (eds.), *The End of the Palestine Mandate*, London 1986, p. 126

6. ראה: R.L. Jasse, 'Great Britain and Abdullah's Plan to Partition Palestine: A Natural Sorting out', in: *Middle Eastern Studies*, 22 (1986), p. 511

7. ראה: ח'ליידי (לעיל, הערה 5), עמ' 128-129. הדברים מבוססים על זכרונותיו של ג'AMIL MARDAM מן הימים.

חשיבות אחד, והוא: האפשרות להשתמש בנשך כבד ... נשק, שלדענן חסר ליהודים ויש בו כדי להכריע את המערכת.⁸

אף על פי כן, שwon עדין לא האמין בוגדיות הפלישה. הוא ראה בדיורים עלייה לחץ מדיני ערבי על המעצמות, שmaghtו להביא לכינוס עצרת האו"ם לדין מיוחד בשאלת ארץ-ישראל. הדיורים על פלישת הצבאות היו, לדעתו, פרי יוזמה סורית לבוננות שטורתה לסקל צעד נפרד של עבר-הירדן.⁹

בניגוד להערכות המהמירות שלשלח לשוטוק בניו-יורק, בהערכות שתכתב לתפוצה בארץ, שהיקפה היה רחב יותר, היה שwon והיד. בסקרנות האגף העברי מ-19 באפריל הוא ניתח את דינמי הוועדה המדינית של הליגה ופירש את הדיורים על פלישת הצבאות פירוש כפול: יצירת לחץ מדיני לקראת הדיון הצפוי באו"ם, ועוזות לנכונות עקרונית של מדינות ערבי לפולש לארץ-ישראל לאחר הפינוי הבריטי וב הסכם הוועד העברי העליון, נוכנות שבגרה לאחר מפלות העربים במחצית הראשונה של חודש אפריל. יחד עם זה הוסיף:

אין עוד הסכם בעניינים מעשיים החשובים להגשמת תוכנית כזו. בעיקר ... על אופן ביצוע הכיבוש ומטרתו. כן נראה שאין בטוחן מוחלט בטוהר הכוונות של עבר-הירדן והלגיון העברי בארץ-ישראל.¹⁰

סקירת הש"י למחרת הדגישה את הקשיים הצבאים המונעים לפיה שעה את הפלישה:

בליגה עצמה הציג צפאות [מפקד צבא השחרור] את המצב בארץ כחמור ביותר, ודרש משלהן צבא סדיר להצלחת ערבי ארץ-ישראל מייד לאחר צאת הבריטים. בדין-וחשבון שלו ציין. ... כי המערכת חדרה להיות מלחמת גירה והפכה למלחמה הדורשת גודדי חיללים מאומנים ומוזינים במתכונת כל צבא מודרני. כן הודגש הצורך בנשך כבד ... אולם נראה כי למדינות ערבי קשיים רציניים המונעים מהם שליחת צבא סדיר בקנה-מידה גדול.¹¹

'לפני החלטת האו"ם המבטלת החלטת ה-29 בנובמבר - לא יפלשו ארצות הליגה' שwon ראה בפלישה רכיב של מזימה בריטית-ערבי-ירדנית - שעלה קיומה התריע זה כבר - לסקל את תוכנית החלוקה ואת הקמת המדינה היהודית, והסביר לבנ-גוריון את הקשר בין הדברים:

[בריטניה] אינה יכולה להציג הלגיון בלי הסכמת הליגה. כשהliga ראתה שהכנות מתקבלות מכיה - הגיעו להכרה שנחוץ צבא סדיר, והלגיון הוא הצבא. מתוך העיתונים הערבים יצא שלliga יש החלטה להשתמשocab סדיר.

.8. מברק שwon אל שרתוכ מ-16 באפריל 1948, אצ"מ 25/8996. S.

.9. מברקי שwon אל שרתוכ מ-18-19 באפריל 1948, אצ"מ 25/5634. S.

.10. הסקרה 'במחנה העברי' מ-19 באפריל 1948, אט"ה 105/124.

.11. הסקרה 'בציבורות הערבית' מ-20 באפריל 1948.

לפי החלטה צריך לכוא צבא מהלבנון, סוריה, עיראק, עבר-הירדן ואולי גם פלוגה מצרים. عبدالלה סבור שכח הצבאות האלה לא יחויקו מעמד הרבה זמן, ורק הוא יוכל לרשת מקום, כי רק לו יש צבא שאין דרוש לארצו ולא היה ומן רב בארץ.

שsson הוסיף כי המופתי לא יוכל להתנגד לפולישה, שכן לפלסטינים ברור שבគומם הם לא יכולים ליהודים והם תלויים בlige. יחד עם זה סבר שsson שהפלישה מותנית בביטול קודם של החלטת החלוקה, דבר שעמד או על הפרק, וקבע כי לפני ההחלטה או"ם המבטלת ההחלטה הי"ט בנובמבר – לא יפלשו ארציות הליגת.¹²

המחלות במצוא' נחשון' ובשמר-העמק חוללו במדינות ערב תסיסה שהלכה וגברה ככל שהחמיר מצבם של העربים בשדה הקרב, עד שהובילה בסופה של דבר להחלטה לפולוש לארץ-ישראל. עוד באמצעות אפריל ריווח הלגionario על התמונות כללית של הכוחות הערביים בארכ' ישראל. שליחים פלסטינים יצאו לעמאן להזעיק את המלך לעזה וمبرקים בהולים נשלחו אליו מירושלים. عبدالלה מיהר לשוב ולהציג לוועדה המדינית של הליגה להציג את פלסטין בלי לנקוב בעיתוי הפעולה (कשהכוונה הברורה בכך היא לדוחה עד לאחר סיום המנדט). על אף התנגדות סוריה והמופתי גענה עוזם להצעה ושיגר את צפיפות לעמאן לתיאום הפרטים. מוכיר הליגה הודה לצבא השחרור נכשל ואין מנוס מלהטיל את הצלת ארץ-ישראל על הלגionario, בתנאי שיבכש את הארץ כולה ושבער-הירדן לא תקבל את החלוקה.¹³

פגישת عبدالלה-צפוות הייתה עקרה, צפיפות טען שעלה הלגionario לסור מרותו בראש הוועדה הצבאית של הליגה, ואילו عبدالלה הבHIR שעל צבא השחרור לעמוד תחת פיקוד הלגionario. נוסף על כך, הכריז, הלגionario – ששימש חלק מחייב המצב הבריטי בארכ' ישראל ועמד תחת פיקודו של המפקדה הבריטית בארץ – לא יהיה חופשי לפעול לפני הי'ו במא. צפיפות שאל אפוא אם חטיבה של צבא עיראק תוכל בינתים להיכנס לעבר-הירדן ולהתכנס שם למבצעים שיבוצעו לאחר موعد זה. عبدالלה הסכים, בתנאי שהעיראים יפעלו תחת פיקוד עבר-ירדני.¹⁴ המלך הודיע על עמדתו זו גם לעוזם פחה, ובנוסף לתגובה עידקיות תבע ממנו לדאוג לטיווח אויריו לligionario, שלא היה לו חיל אויר משלו, ולהטיל על כל מדינות הליגה לשאת יחד עם עבר-הירדן בתוצאות הבינלאומיות של הפלישה. הוא חור והודיע שלא יפעל לפני הי'ו במא, ואף לא יפוד קודם לכך את צבאו להגנת הקרים הערביים, שכן אם כך יעשה לא ישאר לערבים כוח מחזק ל夸ראת הקבוצות שיתלקחו בתום המנדט.¹⁵

קיirkbridg, הנציג הבריטי בעמאן, ראה בעצמו בוואו של צפיפות סימן מעודד לשינוי עמדתה של הליגה כלפי חכניותו של عبدالלה להשתלט על החלק הערבי של ארץ-

12. רישום מ' 20 באפריל 1948 ביום בז'ג'רין, ד' בז'ג'רין, יומן המלחמה: מלחמת העצמאות, תש"ח-תש"ט, א, תל-אביב 1982, עמ' 358 [להלן: יומן המלחמה].

13. מבקר קירקבריד אל בוין מ' 16 ומ' 19 באפריל 1948, PRO. FO 816/117

14. מבקר קירקבריד אל משר החוץ מ' 17 באפריל 1948, שם, שם.

15. מבקר קירקבריד אל בוין מ' 21 באפריל 1948, שם, שם.

ישראל. עם זאת הוא חשש שכחודש שעוד נותר עד לסיום המנדט עלולה התפתחות הדברים להשתנות, ולפיכך ביקש ממשרד החוץ בלונדון לבחון אפשרויות לקיצור התקופה.¹⁶ גם הש"י הבחן בהתחזות מעמדו של עבדאללה, הן כלפי הליגה והן בקרב הפליטים:

הולכת וגוברת הפעולות סביב עבדאללה והתוכניות הקשורות עם הלגיון. אסמעיל צפואת ממש שగיריר-מתוך בין הליגה לעבדאללה ... ורבים [בארץ] מוכנים לקבל את השתלטות הלגיון.¹⁷

הש"י הציע על גידול במספר הקצינים הבריטיים בלגionario ועל הנשק שסופק לו ממחסני הצבא הבריטי בארץ כעדויות מסייעות לאפשרות התערבותו. התפקיד המרכז שיחס הש"י לעבר-הירדן בפלישה אפשרית הווסף בכך שזויה המדינה הערבית היחידה שאינה חברה באו"ם.¹⁸ למעשה, הנשק סופק במסגרת תנכית מינואר 1948 לארגונו החדש של הלגיון בתום המנדט, כאשר משימותיו תשתייננה והוא י策ר לעמוד על רג'יו-שלו ולא יוכל להישען מבחינה לוגיסטית על התשתיות של חיל המזב הבריטי בארץ-ישראל. גלב, המפקד הבריטי של הלגיון העברי (הירדני), הוא שלחץ כל העת להשלים את ה策יות השנתית לפני ה-15 במאי מחשש שסגירת הגבול בין ארץ-ישראל לעבר-הירדן לאחר מועד זה תפגע בה.¹⁹

מקור عربي של המודיעין הבריטי בארץ סייר על ה策דים שנקט עבדאללה בעקבות פניות הליגה אליו. לדבריו שיגר המלך, באמצעות הציר העיראקי בעמאן, בקשה ממשלה עיראקי לשלוות לעבר-הירדן דיוויזיה מלאה וכוח אויר, בהתאם לחוזה בין שתי הארץות. עבדאללה ציין שכובונטו להתערב בארץ-ישראל לאחר ה-15 במאי, ומטרתו הראשונה תהיה להבטיח את האחיה הערבית בחיפה, ביפו ובצעזה, תוך הימנעות מהתנגשות עם המאסף של הכוחות הבריטיים בארץ. לדברי המקור תורת עבדאללה לצבא השחרור ולכוחות הפליטנים להסתפק בהטרדת קווי התבחורה של היהודים ולהשאיר את הלחימה הממשית ללגionario. הדיוויזיה העיראקית, אמר המקור, גועדה להבטיח את עורפו של הלגיון מפני התקפה מצד סוריה או סעודיה. קNINGHAM, הנציג העליון הבריטי האחרון של ארץ-ישראל, ביקש קירקוברייד יאמת או יסתור את הידיעה.²⁰

קירקוברייד הוטרד מן הלחצים הגוברים על עבדאללה, שהטעמו מאו פרשת דיר-יאסין וביחוד לאחר נפילת טבריה, להתערב באופן מיידי להצלת הפליטים. הוא הזהיר את משרד החוץ בלונדון שאין הוא בטוח ביכולתו לבلوم את המלך אם יתרחש

16. מבקר קירקוברייד אל באראס מ-17 באפריל 1948, PRO, FO 371/68852.

17. הסירה 'ביטחונות הערבית' מ-20 באפריל 1948.

18. תקציר יומי של פימן (Pymann) מ-20 באפריל 1948, אצ"מ 25/9209 S.

19. תרשומת של פימן (Pymann) מ-27 בינואר 1948 (במקור בטיעות: 1947) על עתידו של הלגיון, PRO, FO 371/68827; וכן סיכום דיון ב-2 בפברואר 1948 על ארגונו-חדש של הלגיון העברי, PRO, FO 371/68828.

20. מבקר קNINGHAM אל שר המושבות מ-20 באפריל 1948, PRO, FO 371/68852.

AIROU נוסף דוגמת כיבוש טבריה.²¹ הפעולות האינטנסיבית בעמאן והכרזותיו הפומביות של עבדאללה הביאו אףלו את יעקב שמעוני, ראש מדור המחקר באגף הערבי ומחסידי האוריינטציה לעבדאללה, להערכתה כי אפשר והמלך שינה את מגמותיו:

עד לפני יומיים-שלשה חשבתי כי ייך ויכבוש את החלק הערבי ויימנע מהתנגשות אتنנו, ואחרי שיתחזק בשטח הערבי יבוא לידי משא ומתן עמו. אחרי המאורעות האחוריים מתќבל על הדעת כי שיקול זה כבר לא קיים אצלנו.²²

שמעוני ועמיתיו, שכחנו את הפרטומים בעיתונות הערבית על המצב בארץ ועל דיוני הליגה, הסיקו מהם כי 'קרנו של הלגיון הערבי עלתה באופן בלתי-צפוי עם הרעת מצב הערבים בחוויתות'. הם ייחסו את השינוי למפלתו של צבא השחרור, ועתה ציפו ליהידוק הקשרים בין הלגיון ו'צבא ההצלה' ... שפירשו למעשה התקרכות בין עברי-הירדן וسورיה. יחד עם זה ציינו כי ב'חוגי הליגה' גוברת ההכרה שאין מנוס מהתערבות הצבאות הסדיירים.²³

'עבדאללה, לאחר שהשיג חופש פעולה, מאבד את עשתונותו'

דיבורים על פלישה תפסו בכל התקשורת הערבית מקום נרחב ככל שהתקרב המנדט לשומו. רדיו בגדאד והודיע כי ממשלה עיראק החלטה לשלוח את צבאו לארץ-ישראל ב-16 במאי והטילה על המטה הכללי להתחיל בהכנות לכך. בעיתון אל-דיפאע מצא שwon ידיעות, שלא שיקפו אלא משלות לב שרונו בקרב הפליטנים, שהlégiון יתרעב בענייני ארץ-ישראל עוד לפני תום המנדט, שכן עבר-הירדן אינה חברה באום ואין בכוחם של שיקולים בינלאומיים למנוע את פלישתה. משדרי רדיו קאהיר למד שwon על המגעים בין עוזם לבין עבדאללה (וראה לעיל, עמ' 28) ועל ביקורו הצפוי של מוכיר הליגה בעמאן, לשם דיון על התערבות עבר-הירדן בארכ'-ישראל. מודיעין העربים של שwon סיפרו לו כי מטרת הביקור היא לקבל מאת המלך עבדאללה ... התchieבות רשמית כי לאחר כיבוש הארץ והקמת המדינה הערבית הארץ-ישראלית י'צא הצבא העבר-ירדני ללא כל דיחוי. וכי משך חנייתו הארץ לא נסה הצבא להתערב בעניינה הפנימיים ובמשטרת הפוליטית וניה את כל זה לערבי ארץ-ישראל עצמה.²⁴

מקוםו המרכזי של עבדאללה בתמונה המצב היה עתה ברור לשwon, בניגוד לנטייה לזלול בו, שאפיינה את הערכותיו בפברואר-مارس. שמעוני העיד בazoniy עמיתיו

21. מברק קירקבריד אל משרד החוץ מ-21 באפריל 1948, שם, שם.

22. דברי שמעוני על-פי הprocotokol של פגישת האגף הערבי ב-22 באפריל 1948, אצ"ם S 25/9664.

23. סקירת ש' יערி מ-26 באפריל 1948 על 'הפעולות הצבאיות בארץ-ישראל לפי העיתונות הערבית', אצ"ם S 25/8996.

24. מברק שwon אל שרטוק מ-22 באפריל 1948, אצ"ם S 25/5634.

בירושלים את סבירותה של פלישת הצבאות הסדריים, את חלקו של הלגיון בה ואת סימני השאלה המuibים עליה:

ברור כי העניין מתרכו עתה סביר עבדאללה והלגיון ... הדיוונים עתה אינן להציג את צבא ההצלה, וכל זה הולך בכיוון של צבאות סדריים. לא ברור אם ומתי יוכל לבצע את זה ... השימוש בכוחות סדריים הוא הקיף האחרון. אם גם כאן לא הצליחו עלול כל הדבר להתפרק ... אם הרצון שימוש בצבא סדרי, הכוונה היא ללגionario, כי כל הגורמים המעכבים אינם קיימים אצל וסיכוייו להסתובך קטנים יותר.

שsoon גרס שהבריטים מציבים תנאים להתקurbות של עבדאללה בארץ-ישראל, וחוז על דבריו (וראה לעיל, עמ' 27) בדבר שמירת קווי התחבורת האסטרטגיים החוניינים לבריטניה באמצעות הלגיון. לדעתו הסים עבדאללה להשתתפותם של צבאות ערבים נוספים בפלישה, מתוך הנחה שהם יצטרכו לחזור כעbor זמן קצר לארכזותיהם. כעbor שלושה ימים התריע שwon על בואו של העוזר העיראקי לעמאן לדון עם המלך על המצב בארץ-ישראל ועל תיאום פעולותיהם של שתי המדינות.²⁵

בעקבות נפילת חיפה איימו מדינות ערבי לשגר מיד את צבאותיהן לעורף הפלסטיניים, אם הצבא הבריטי לא יצילם מטבח בידי היהודים. קניגהאם העירד שהכוחה הערבי היחיד המסוגל להתקurb בקרבות הוא הלגיון, ועל אף אירופי חיפה אפשר יהיה למנוע את עבדאללה מלהפעילו לפני תום המנדט. יחד עם זה דרש הנציג העליון מן הממשלה בלונדון לחוץ על מדינות ערבי להימנע מפלישה מוקדמת, וביקש הנחות מה עליו לעשות אם אמנים הפלישה תתמש. בלונדון הערכו שא-אפשר יהיה לנ��וט פעולה צבאית נגד הלגיון אם יקדים את התקurbות בארץ-ישראל, וקיוו שקיirkביריד יציל במאציו למtan את עבדאללה. די היה לפקידי משרד החוץ בצרות שעוד היו צפויות מהתurbות הלגיון לאחר ה-15 במאי, כאשר יופעל על בריטניה לחץ כבד - אמריקני ואחר - להפסיק את המענק הכספי ולהוציא את הקצינים הבריטים המשרתים באכבה עבד-הירדן.²⁶

הש"י לא היה מודע לחשיבות המברקים בין הדיפלומטים הבריטים בmorach היכון לבין משרד הממשלה בלונדון, ואת השMOVות על פלישה מוקדמת הוא קלט מן הרחוב הערבי. מודיעים בಗלייףו על כוח סורי גדול המתרכז בקוניטרה וממתין ליציאת הבריטים לפניהם שיפלו ארצה. ביפו 'נו-דע' כי בתוך יומיים יגיע צבא עיראקי וערבי-ירدني לסיני לפיטניים, ואילו בשומרון לחשו מפה לאוזן כי האמיר טלאל, בנו של עבדאללה, יצא לארץ-ישראל בראש 5,000 חיילים. לפי שעיה ראה הש"י בכל השMOVות הללו 'הרהור לי' בלבד.²⁷

25. פרוטוקול של פגישת האגף הערבי ב-22 באפריל, אצ"מ 25/9664 S; וכן מברק שwon אל שרתווק מ-25 באפריל 1948, אצ"מ 25/5634 S.

26. מברק קניגהאם אל שר המושבות מ-23 באפריל 1948, FO 371/68370 PRO; וכן תרשומת של בראש מ-24 באפריל 1948, FO 371/68852 PRO, FO 371/68370 PRO.

27. סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-24 באפריל, אצ"מ 810/57/1; וכן ידיעה מ'יבנה' לטנא/ב בטנא/ע מ-26 באפריל 1948, את"ה 105/216.

השי' והאגף הערבי לא היו מודעים להתקפותיו של חילו בעקבות הדיונים שהתקיימו בימים ההם בעמאן ושבהם התגבש רעיון הפלישה של הקואליציה הערבית. ב-24 באפריל 1948 נועד עבדאללה, עוצר עיראק עבד אל-איילה, ראש ממשלת לבנון ריאד אל-צולח, צפואת ושרים ממשלה עיראק ועבירה-ירדן לדון במצב בארץ-ישראל. קאוקגי' עבר אף הוא בעמאן בדרכו מدمשח חוזה הארץ, אך לא נטל חלק בדיוניים. קירקברייד דווח שמופעל לחץ כבד על המלך ועל העוצר להתערב מיד בקרבות בארץ-ישראל. נוכחותם של אלפי פלייטים בעמאן והידיעות על מבצע 'יבוסי' בירושלים עוד חמירו את האווירה. מן הצד الآخر, אמר קירקברייד, חוותים המנהיגים הערבים להסתובב במערכת צבאית מול כוחות שאין הם יודעים אל-נכון את עצמתם. קאוקגי' אף חיזק את חששותיהם כאשר ספר כי יהודים מטוסי קרב וטנקים. מן הסתם אמר זאת כדי לתרץ את מפלותיו של צבא השחרור, ואולי כדי להצדיק יציאה אפשרית שלומן הארץ.

בתום הדיונים יצא אל-צולח לאahir ובידו איגרת מעבדאללה אל-עוואם, שבה דרש המלך להבטיח מראש תמייה מלאה של מדיניות הליגה בצדיו בארץ-ישראל באנשים, בכסף ובצדוק. בעקבותיו יצא גם עבד אל-איילה לאahir לברר את עמדתה של ממשלה מצרים. לקירקברייד הוא אמר שעיראק אمنם תוכל לשלוות כוח קטן לארץ-ישראל, אך דרישתו של עבדאללה לדיוויזיה עיראקית מלאה (וראה לעיל, עמ' 29) אינה באה בחשבונו לאור המצב בכורדיסטן. קירקברייד העיד כי

ישנה התמוטטות כללית של המורל הערבי, ונטייה לעסוק בהאשמות הדדיות במקומות לתוכנן כיצד לטפל במצב. עבדאללה, לאחר שהשיג את מה שתמיד חתר אליו – חופש פעולה – מאבד את עשתונויותיו. העוצר עשה רושם כאילו עיקר מעינינו נתונים להרגעת דעת הקהל בעיראק ולא להצלת ארץ-ישראל. ראש ממשלה עבירה-ירדן ועמייתיו השרים מייעצים לנווג במתינות ומתנגדים באופן הריאוי להערכתה לדרישות ההיסטוריות להתערבות מידית ... הוסיף את עצתי לוו שלם.²⁸

לש' ירושלים אمنם נודע על קיומם הדיונים בעמאן ועל משתפיהם, אך לא על תוכנם, והידיעות גם לא היו מודיעקות. ואולם, בלי להיות בסוד דיונים של המנהיגים הערבים העידן האגף הערבי שהמגמה הכלכלית מוביילה לפליישה וכי עבדאללה נקרא להציל את המצב. לשwon לא היה ספק בנכונותו של המלך להופיע 'כגון' העורי של ארץ-ישראל', אך הוא עדין הטיל ספק בנכונותן של מדיניות ערבית האחירות להתערבות. ספקותיו ניוננו מז העובדה שלא הושגה לפי שעה הסכמה על צבא עברי אחד או על פיקוד אחד.²⁹

'הפלישה ממשמשת ובאה'

מבצע 'יבוסי' הגביר את הבלה בקרב הערבים ועד מהרה הגיעו הדרוי, יחד עם גל נוסף של פלייטים, לעמאן והשפיעו על חלק הרוחות שם. בעמאן ובירושלים נפוצו

28. מברק קירקברייד אל בוין מ-25 באפריל 1948, PRO, FO 816/118,

29. הסקירה 'במחנה הערבי' מ-26 באפריל 1948, AT"ה 105/124.

משמעות על התרבות הלאומית הצפונית, כביכול, בכל רגע. ב-26 באפריל נודע לש"י ממקור בעמאן כי עשרות מטוסים של חיל האוויר העיראקי הגיעו לשדה התעופה שליד העיר לסייע לפליישת הלאומנים לארכז-ישראל. מודיעינים הצד הערבי של ירושלים סייפו על תגבורת שהגיעה לעיר מעבר הירדן. מודיעין שבמאן סייף על הלחצים שפעילים על עבדאללה ראש הבדואים והצ'רקסים בעבר הירדן, יחד עם שליחים מהר הדורווים וצפוות עצמו, לחוש לעוזרת הפלשתינים.³⁰ מן הידיעות הצבאית תמונה של פליישה הניצבת בפתח:

הפרלמנט של עבר הירדן החליט ... על התרבות בעניני ארץ-ישראל ואישר את המובייליזציה של צבאותיו, והרי זה מצב מלחמה. משך הבוקר עוד חיכו לאישור המלך עבדאללה, שבא ברגעם עם הבריטים על מנת להסדיר את הדבר. חיכו להתחלה הפעולות כבר ב-27 באפריל אחר הצהרים. מוסרים שמצוירים הסכימה.

ידיעה אחרת מסרה על ביטול חופשיות בלבנון, ועוד אחת תיארה את העורקה הצפונית להגיא מעבר הירדן ובכללן ארטילריה, שריון וטטוסים. לעומת זה טענו כתבים זרים שעבדאללה אمنם הגיא ביום ההוא לידיו בראש צבאותיו, אך הלאומנים תחילה לפועל רק ב-3 במאי. מודיעינים ערבים סייפו על ריכוז של אלפי לגיונרים ובתלי-סדים כדי לירicho ולهم שרויונות ותוותחים; עוד סייפו על כל אלה הודיעעה סוכנות הידיעות העברית כי צבא מצרי חצה את גבול ארץ-ישראל. הכוונה הייתה, למעשה, לנוף של מתנדבי 'האחים המוסלמים' שפלש לארץ.³¹

נוסעים שהגיעו מעמאן לירושלים סייפו כי בבירת עבר הירדן שוררת 'אוירית' מלחמה. תנועת כוחות צבאים, מתייחסות ואויראה צבאית'. באותו יום, ה-27 באפריל, צותת הש"י לשיחת טלפון בין הקונסוליות של עיראק בעמאן ובירושלים. האיש בעמאן ביקש מבני-ישראל לעודד את הפלשתינים: 'כוח קטן נשלח כבד לירושלים וربים בדרך. התכנית שנקבעה בעמאן נתארה ומחכים להוראת המלך בלבד. הוא ברגע עם הבריטים. העניין שאללה של שעות בלבד. אمنם בתשbez חסראג' אמין אל-חוסינין, המופתי הירושלמי, אך שיחה אחרת שנקלטה ביום ההוא פתרה את התעלומה: 'עוני עבד אל-האדי [מזכיר הוועד היהודי העליון בפלשתינה], הודיע לאحمد חלמי פחה [או חבר הוועד היהודי העליון], כי המופתי נאלץ להסכים לכל התנאים של עבדאללה וגם מצרים הסכימה'. שwon דאג להעביר את הידיעות במהירות לתל-אביב, ובנפרד מסר לשילוח את הערכתו:

לפי הידיעות שלחו הבודק נראה לי הדבר כרציני. הפליישה ממשמשת וباء. קשה לקבוע מועד, אך נראה לקרובה מאוד. יש לצפות גם לפליישות מצריות וסוריות בנגב ובגליל. כן יש לצפות בו בזמן לפעולות הטרדה וritisik כוחות מצד צבא השחרור. נראה לי כי הכל נעשה בהסכמה הבריטים.

30. 'צורך ידיעות ערביות מוסמכות' מ-26 באפריל 1948, א"צ.

31. שם, 27 באפריל 1948, שם.

המחלקה המדינית בירושלים את הידיעות למוסכירות הראשית של הממשלה, ושנון הציע להזעיק את שרתוק באומ' ולהזהיר את מעצמות המערב כי אם לא תיכלם המזימה יפנו היהודים ויבקשו 'עורת כוחות ורים'.³²

ואולם, המגמה עדיין לא הייתה חד-משמעות. מודיע שבח מעמן טען כי דבר לא יצא מן הדינגים שהתקיימו שם: רוח הלחימה שאחוה בכבול בעבדאללה אינה אלא אחיזות עיני מדינות ערבי, שעיה שטרכתו האמיתית נשאה השטלוות על החלק הערבי של ארץ-ישראל. פלסטינים מתמכבי המלך, ציפיו לשווה לעורת הלגION שbossha לבוא, הפיצו בimentiים שמוועות על לגונרים שנראו במקומות שונים בארץ, ובוקר בsburgת ירושלים. סביר להניח שהশמוועות הופיצו כתשובה לביקורת שהוטחה במלך המתהמה להחיש עורה ומשרת בכך את האנטרסים הבריטיים, אם לא גרווע מוה – היהודים.³³

שליחי המוסד לעלייה ב' בגדייד, שלרשותם עמד מכשיר אלחות חזאי, דיווחו על הפגנות ושביתות רעב המוניות בתביעה מן הממשלה לפועל להצלה פלסטין. לדבריהם, קראה הממשלה לצמים ולמפגינים לשוב לשגרה בהבטיחה כי היא עומדת בקשר אמיתי עם הליגה ומוכנה לשלוח צבא בהקדם. הם הוסיפו כי בגדייד נפוצו שמוועות כאילו כוח החלוץ כבר יצא לארץ-ישראל, ולפי שעיה כילו המוניות את זעםם בייהודי המקומ וערכו פוגרומים באחד מבתי הכנסת בעיר.³⁴

מרכזו הבודד של הפעולות המדינית הערבית עבר ביוםיהם ההם מעמן לקאהיר. קמפל, השגריר הבריטי, דיווח על ציפייה כללית לקבל החלטות חשובות על התערבות צבאית בעקבות הדינגים בעמאן. העיתונים כתבו שצבאות עיראק ועבורי הירדן יפלשו מיד, ואילו צבאות סוריה ולבנון ימתינו לפני שעיה על הגבול בכוונות להתערב. המצרים אמנים הבטיחו לשגריר כי אין בדעתם לשגר את צבאם לא-ארץ-ישראל, אך לא תהייחסו למתרנדים בלתי-סידירים. קמפל עצמו החל לפפק ביכולת הממשלה המצרית לעמוד בלחץ, בעיקר לאחר שנפוצו שמוועות על קידום כוחות נוספים של צבאים מצרים לעבר גבול ארץ-ישראל.³⁵

נאום עבדאללה והחלטת הפרלמנט של עבר-הירדן על 'МОובייז'יה' פורשו ביישוב החרוזת מלחמה, שהתקשרה לידיות בעיתונות ומודיעים על תנועות הלגION לעבר ירושלים. ואולם, בניגוריון לא התרגש:

העיתונים מודיעים שעבדאללה 'הכריז מלחמה' על הציונים. הכריז או לא הכריז – אין זה מעלה או מוריד. ברור היה כל הזמן שאנו צפויים לשתיים:

.32. מברק בהול מ'חশמונאי' אל ידין מ-27 באפריל 1948, אב"ג, א"צ 3123; מברק ששון אל שילוח מאותו תאריך, שם, שם.

.33. 'צורך ידיעות ערביות מוסמכות' מ-28 באפריל 1948, א"צ.

.34. מברק השליחים בגדייד אל המוסד לעלייה ב' מ-27 באפריל 1948, אב"ג, א"צ 2713; כן ראה: שי הילל, רוח קדמים, תל-אביב 1988, עמ' 136–139.

.35. מברקי קמפל אל משרד-החו"ז מ-26 ו-27 באפריל 1948, PRO, FO 371/6837

הפצחה אווירה על ידי כוחות מצרים, עיראק וועוד, והתקפת הלגיון הערבי.³⁶

בסקורו את המצב לפני מנהלת העם העריך בנגוריון כי עומד להיפתח שלב חדש, השלישי, של המלחמה:

אין להניח שהערבים יסתלקו מן המערכת. להיפך, עלולים להכנס כוחות גדולים למערכה נגדנו. נודע, שנינתה יד חופשית ללגionario הערבי לפועלה בארץ מוביל לחוכות להוראות מעבר-הירדן. כן מוסרים, שהשבטים נעו ממש הנה. יש להנחת, איפוא, שהכוחות הערבים הסדריים יפעלו והאנגלים לא יפריעו בידיהם.³⁷

תగובות הפליטינים להכרזת המלחמה של עבדאללה היו מעורבות: גל של שמחה מצד אחד, ופקופקים ברצינותה של ההכרזה מן הצד الآخر. משרד החוץ הבריטי חש מפני האפשרות שעבדאללה לא יעמוד בלחצים ויפעל את הלגיון לפני תום המנדט. ואולם, בתשובה לשאלות מודאגות מלונדון בהquier קירקברידי שלא הייתה שום הכרזת מלחמה על הציונות, ושיחידת הלגיון ביריחו, השומרת על הדרך מעמאן לירושלים, נתונה לפיקוד מפקד חיל המczę הבריטי כמו כל יחידה אחרת של הלגיון בארץ. הוא הבהיר את השמויות על הסכם שהושג בכינול בדיונים בעמאן, והסביר שתוצאות הדיונים אלה תלויות בשיחות המתנהלות עתה בקהיר. קירקברידי הוסיף שאין הוא מבחין בכלל כוונה של צבאות ערבי לנוע לפני תום המנדט, ולהיפך: המנהיגים הערבים משתמשים בקיומו של המנדט כתירוץ להימנעותם מפעולה, וכן הודיעו את הסערה הציבורית בארץיהם ומפנים אותה לעבר ממשלה בריטניה. הוא העיריך שמקור השמויות הרבות על פלישה מידית בהנהגת עבדאללה הוא במשלת סוריה, הרוצה ליצור ציפיות גבוהות מן המ�� על מנת לטשטש את כשלונה-ישראל לסייע לפליטינים.³⁸

'הנהיגים הערבים יירצחו אם לא יעשו דבר'

בוין הנחה את שגריריו בבירות ערבי להזיר את ממשלהיהם מפני פלישה מוקדמת. מצרים הייתה היחידה שנענתה ב擢ה ברורה. עוזם פחה הסביר לטראוטבק ולקליטון, הנציגים הבריטיים ליד הליגה הערבית, כי המנהיגים הערבים יירצחו אם לא יעשו דבר. אף כי לא ברור עדין אם ומתי תשגרנה מדיניות ערבית כלפי צבאותיהם, אמר, מובהך כי הסתננות המתנגדים תימשך. הציר הבריטי בבירות דיווח כי ריאד אל-חולח הודיע לו שמדינות ערבי החליטו, למעשה, לא להמתין עד ה-15 במאי. אל-חולח

36. רישום מ-27 באפריל ביום בנגוריון, יומן המלחמה, א, עמ' 373; הסקירה 'במחנה הערבי' מ-3 במאי 1948, אצ"ם 25/9046 S.

37. דברי בנגוריון בישיבת מנהלת העם ב-26 באפריל, גנזך המדינה, מנהלת העם - פרוטוקולים, 18-13 באפריל-1948, ירושלים 1978, עמ' 20.

38. מברק קירקברידי אל משרד החוץ מ-27 באפריל 1948, PRO, FO 816/118, 1948, 23-74

נימק זאת באמרו שככל ממשלה ערבית שתנסה להתנגד לשלוחה צבאה תופל בלחץ דעת הקהל הנסערת מן האירופים האחוריים בארץ.³⁹ קירקבריד העירק שם תימשך המתקפה היהודית בארץ-ישראל לא ניתן יהיה למנוע פעולה מצד מדינות ערב.⁴⁰ הבהלה הגדולה ב-27 באפריל (וראה לעיל, עמ' 33) נראתה למחרת כבHALת שואה. שי' ירושלים הבהיר שהלגיון העברי פלש לארץ-ישראל. לדייעות על אסיפות ראשי השבטים בעבר-הירדן, שביקשו לחוש לעורת ירושלים והחליטו להכריז מלחמה על היהודים, נוספה הבהלה שהמלך בקש מהם לחזור למקומותיהם ולהזכיר את אנשיהם להילחם ולמות بعد פלسطين ולחכחות להוראות. מן ההבהלה השתמע שהפלישה איננה עניין מידי. מעל לכל, הידיעה הריאשונה שהתייחסה לתוכנים של דיווני עמאן, ולא רק לעצם קיומם, הייתה מרגיעה (אף כי מופרכת מעיקרה, כפי שהתרבר בדיעבד):

נדונה שאלת פלسطين וכיובשה ... מדברי הנציג המצרי היה ברור שמצרים לא תשלח את צבאה, כן טענו בא-איכוח סוריה והלבנון שארצותיהם עשו את המקסימים וישלמו רק כוח סמלי. עיראק הבטיחה שני בטליונים [גדידים]. עבר-הירדן הסבירה [צ"ל: הסכמה] לשלוות לא יותר מ-500 חילילים מהלגיון, ולכן כל המערכת נדונה לכשלון מראשתה ... عبدالלה הבטיח לכבות את השטחים הערביים ולהבטיח את שלימותם מפני תוקפנות יהודית אם תהיה כזאת.

מקור יהודי בצפון ים המלח הבהיר את השמועות על ריכוז אלפי הלגיונרים ביריחו, וטען כי מלבד הפלוגה החונגה בבניין המשטרה ליד העיר ושומר גשר אלנבי אין בה ובנסיבות לגיונרים נוספים.⁴¹

ב-29 באפריל התחדשו הדיוונים בעמאן בהשתתפות عبدالלה, عبد אל-איילה, רייד אל-צולח ועוואם פחה. העוזר העיראקי הציג התcheinות של ממשלה מצרים להפעיל את צבאה בדרום ארץ-ישראל בתנאי ששאר הצבאות הערביים יקחו חלק בפלישה. הדברים עוררו את תמייתו של קירקבריד, לאור הבתחת שר החוץ המצרי لكمפבל (וראה לעיל, עמ' 34), אך שר החוץ העבר-ירדני שב מקahir בחברת העוזר עמד על כך שהדברים נכנים. בדיון בעמאן אمنו הווחלט עקרונית לפולש לארץ-ישראל, אך התנהל ויכוח סוער בין عبدالלה לבין המשתפים האחרים בשאלת אם על הפלישה להתחיל לפני ה-15 במאי או אחריו. ראש הממשלה, תופיק אבו

.39. מבرك קמפל אל משרד החוץ מ-28 באפריל, שם, שם; מבرك טראוטבק אל משרד החוץ מ-29 באפריל, PRO, FO 371/6837; מבرك הווטון-בוסול אל משרד החוץ מ-28 באפריל, 1948, שם, שם.

.40. מבرك קירקבריד אל בווין מ-28 באפריל, PRO, FO 816/118.

.41. 'צורך ידיעות ערביות מוסמכות' מ-28-29 באפריל, א"צ; 'ידיעות מייבנה' מ-29 באפריל, את"ה 105/112; כן ראה הטעונים היומיים של ידיעות טנא/ע מ-5-6 במאי 1948, א"צ 810/81, שבhem הופיעו הידיעות באיחור. תחילת ננקב המספר 5,000 לגיונרים ולמחתרת תוקן ל-500.

פלישת צבאות ערבי ב-15 במאי

אל-הודא, הציג ניסוח פשרה ולפיו תחילת הפלישה כאשר כולם יהיו מוכנים לה. הוא הבHIR לкриקוברייד שמייל לא תושלמנה ההכנות לפני מועד זה.⁴² ב-15 במאי, ה-20 באפריל, הטרפו לדינם בעמאן ג'מיל מרדם, ראש ממשלה סוריה, ושר-ההגנה שלו, אחמד שרaabati. באותו זמן נועדו הרמטכ"לים העربים בזירה שב עבר-ירדן ודנו בשאלת גודל הכוחות שיידרשו להתקפות במערכה. הידיוטה שהגיעו לש"י ירושלים על תוכנות הדיוונים אמרו כי 'תמצית החלטות היא לצאת לעורת ארץ-ישראל, לחוץ את צבא השחרור ולצידיו בנשך כבד ... מרכז הצבאות היה בעמאן בפיקוד עבדאללה. על הוועדה הצבאית [של הליגה] הוטל להוציא לפועל את החלטות הצבאיות'.⁴³

בнтאים החליטה ממשלה עיראק, ללא ידיעת העוזר, לשגר חיל משלוח לא-ישראל. עוד באותו יום החל חיל המשלוח העיראקי לנעו לעבר-ירדן, וкриקוברייד הודיע ללונדון שכונת עבדאללה לשכנו בזירה. התנועה נמשכה ימים אחדים, ורק ב-4 במאי דיווח קריקוברייד על הגעת הכוח למפרק, שם נשאר לפי שעה.⁴⁴ תנועתו של חיל המשלוח הקדימה את ההחלטה על הפלישה ונעשתה כנראה לא במסגרת תכנית הפלישה, שעדין לא עובדה, אלא מתוך היענות לבקשותיו המוקדמות של עבדאללה לקבל תגבורת (וראה לעיל, עמ' 29).

מה ידעו על הפלישה?

'המחשבה שירושלים תיווטר תחת שלטון יהודי מעבירה אותם על דעתם'

ההחלטה על פלישת צבאות ערבי לארץ-ישראל בתום המנדט הבריטי ב-15 במאי 1948 נפלה ככל הנראה בדיוני המדיינאים בעמאן והרמטכ"לים בזירה ב-20 באפריל, והותירהعربים שבווים לתכנן את פלישתם ולהתארגן לקראתה. מודיעוחיו של קריקוברייד ללונדון מסתבר, כי במהלך הדיוונים התגלעה מחלוקת חריפה בשאלת הפיקוד על הכוחות הזרים. עבדאללה תבע להפקידו בידיו, ואילו עוזם דרש להמשיך בהסדר הקיים שלפיו פעולה מפקדה מתעם הליגה בدمشق. לעיראים לא היה אכפת היכן תמוקם המפקדה, בתנאי שנൻל עיראקי כלשהו י Mishir לעמוד בראשה. המצריים הסכימו לפיקוד עבר-ירدني, אך לא עיראקי, ואילו ابو אל-הודא הכריז בתוקף שהלגיון לא יעמוד תחת פיקוד המפקדה בدمشق. לנוכח חילוקי הדעות הוסכם שלא להקים מפקדה משותפת, ובמקום זה להקצות לכל אחת מן המדינות גזרת פעולה עצמאית בארץ-ישראל. עוזם הודיע כי הליגה תקבע 1,500,000 ליש"ט למימון

.42. מבקר קריקוברייד אל בוין מ-29 באפריל 1948, PRO, FO 816/118.

.43. 'צדרו ידיעות ערביות מוסמכות' מ-1 במאי 1948, א"צ.

.44. מבקר מק אל משרד החוץ מ-28 באפריל, שם, שם; וכן מבקר מק אל משרד החוץ מ-29 באפריל בוין מ-28 באפריל ומ-4 במאי, שם, שם; וכן מבקר מק אל משרד החוץ מ-29 באפריל PRO, FO 371/68371, 1948

השלבים הראשונים של המבצע, ובסיום הדיון הוחלט כי נציגי המטות הכלליים של המדינות ייפגשו בהקדם לعبد את פרטיה תכנית הפלישה.⁴⁵

קירකברידי ניסה להעיר מה יعلו הדיונים המתיקיים בעמאן ובורקה בלחץ קריאות העורה בארץ-ישראל וקבוצות הפליטים שהגיעו לעבר-הירדן ובפיהן שמוועת זועעה על המתחולל בארץ. הוא סבר כי העربים לא יכולו להעמיד במערכה כוחות סדיירים גדולים מלבד הלגיון; העיראקים יסתפקו בחיל המשלו שכך יצא לדרכ ולא יתגברו; הسورים לא ישלחו כוח גדול מן העיראקי; מכסתת של לבנון תהיה נמנעה אף יותר; ואילו מצרים תשגר את שתי החטיבות הנמצאות כבר בסיני, כ-7,000 איש בסך הכל. לדברי קירקברידי, הבינו המנהיגים העربים שכוח כזה לא יהיה מסוגל לכבות את ארץ-ישראל כולה, בייחוד לנוכח הקשיים הצפויים בתחזוקתו. לו לא ירושלים, חשב, היו המנהיגים העربים מסתפקים בהגנה על האזרחים מפני התקפות יהודיות נוספות, ואולם ירושלים הפנטה את כולם. הם יכולים להשלים עם שלטון בינלאומי בירושלים, ובמצבם הנוכחי היו איפלו מקדמים אותו בברכה, אך

המחשبة שירושלים תיוותר תחת שלטון יהודי מעבירה אותם על דעתם.⁴⁶

לאחר קרבת קטמון נדרמה היה שירושלים החדשה כולה עומדת ליפול לידי היהודים. המנהיגים העربים לחזו על عبدالלה להפעיל את הלגיון מיד, בלי להמתין להיערכות הצבאות האחרים. קירקברידי הזהיר את המלך מפני צעד כזה בהבירה שהמנדט לא יסתים לפני ה-15 במאי, שהצבא הבריטי ישאר בירושלים עד למועד זה ושהתערבות מוקדמת של הלגיון תהיה טעות חריפה. לדבריו, חש عبدالלה הקלה ומיהר לחבקו. ابو אל-ח'ודא דחה את לחש הרמטכ"לים העarbים ותבע לדעת קודם כל אילו כוחות תעמדנה המדינות האחרות לדרשות הפלישה. עוזם פחה, מצד אחד,طبع לדעת אם הצבא הבריטי ברפיה ימנע בכוח מן הצבא המצרי שבסיני לעبور לארץ-ישראל, ונענה שאכן כך יהיה אם הדבר יקרה לפני סיום המנדט. קירקברידי מיהר להתקשר עם עמיתו בקאהיר על מנת לבורר אם מאחוריו השאלה מסתורות תנויות ממשות של צבא מצרים ונענה בשלילה מוחלטת.⁴⁷

קירקברידי הוטרד ממצב רוחו הלא-ייציב של عبدالלה. הוא דיווח כי בעקבות הידיעות מירושלים לאחר קרבת קטמון היהודי לו המלך כי הוא יצא מיד בראש צבאותיו להגן על המקומות הקדושים. عبدالלה ודאי לא שמר את מחשבתו זו לעצמו, ואפשר שהיא הייתה שורש השמועות שרווחו בירושלים שtagיע במהרה מעבר-הירדן (וראה לעיל, עמ' 33). קירקברידי הניא לפি שעה את המלך מכונתו, אך לא היה בטוח שיכל להתמיד בכך אם הפלישה תימשך.⁴⁸

האגף הערבי, לעומת זאת, ייחס אמינות גבואה לידיות שנתקבלו בירושלים על הבתחות העורה מעמאן, וצין בסקירתו שברובות בעיר השתתפו לגיונרים שהחליפו

45. מבורך קירקברידי אל בוין מ'29 באפריל 1948, PRO, FO 816/118.

46. מבורך קירקברידי אל באראוס מ'1 במאי 1948, שם, שם.

47. מבורך קירקברידי אל משרד החוץ מ'2 במאי 1948, PRO, FO 371/6854; PRO, FO 816/118; מבורך קמפלט אל קירקברידי מ'2 במאי 1948, שם, שם.

48. מבורך קירקברידי אל משרד החוץ מ'3 במאי 1948, שם, שם.

את מדיהם, ושתותח הlgion סייעו לארטילריה של קאוקגי בהרעת השכונות היהודיות. לשתי הטענות לא היה יסוד.⁴⁹

לפי שעה לא היה ידוע לש"י ולאגף הערבי על קיום הסיבוב השני של הדיוונים הבין-ערביים בעמאן ובזורקה ב-29-30 באפריל 1948, על תוכנם ועל ההחלטות שנתקבלו בהם. הסימן היחיד לתפנית המתחוללת במדינות ערבי היה במידיעות שנתקבלו בשלחי אפריל משליחי המוסד לעלייה בגדאד. מדי יום שידר מכשיר האלחוט המחברתי שלהם פרטם על ריכוז כוחות בעיר ועל שירות שעוזבו אותה בדרךן מערבה. אנשי המחברת החלוצית בגדאד אספו ידיעות, צפו בעצם על הכוחות שהתכנסו ליד העיר ודיווחו במפורט ובمدוייק על הרכב השירותים שייצאו לכיוון מערב. חיל המשלוח מנה, להערכתם, כ-3,000 איש.⁵⁰

ב-2 במאי נודע לש"י ירושלים על התאחדות הדיוונים בעמאן ועל התוכונה הרבה סביבם. עיתונאים זרים הפריחו ספקולציות שונות. עיתונאי בריטי סיפר, למשל, שבמאן מתרכזים מטוסים סוריים המוטסים בידי ערבים ילידי ארצות-הברית.⁵¹ באותו יום סיפר מודיעע ערבי שבירושלים נתקבלה הודעה מעמאן 'להחזק מעמד עד בוא התגברות ב-10 במאי'. על תותחי צבא השחרור, שהוצבו בסוף אפריל בנבי-צמול, נאמר שהגינו מעבר-ירדן. הש"י הסתיג מידייעתו זו, כמו גם מן הידיעה על בואם של מטוסים עיראקיים לעבר-ירדן לשם פעולה בארץ. סיכומיו הדגישו את הידיעות על בואן של תגברות מעבר-ירדן לירושלים, והערכו את התגברות, בהגמה רבה, ב-1,800 לוחמים ובכללם משוחררי חיל הספר והlgion. הם ציינו כי העיר תשמש '

'מקום חניה מרכזי לכוחות הlgion'.⁵²

ב-3 במאי דיווח הש"י כי מקורות שונים מתבלוט ידיעות על יציאת חיל המשלוח העיראקי בגדאד. הוא אמר את השירה ב-3000 כלי רכב והעריך את עצמו של חיל המשלוח ב-4,000 איש, ולهم תותחים, טנקים ומטוסים. הידיעות קושרו לפרסומים מאמצע אפריל בעיתונות הערבית, שלפיהם החליטה ממשלה עיראקי לשגר חיל משולח לארץ-ישראל ובძמך עוסקים בהקמת טיסת ערבית שתורכב ממטוסי כל המדינות הערביות.⁵³

בימים הבאים הוסיף משור האלחוט החשי בגדאד להזרם ידיעות על תגבור חיל

49. הסקירה 'במחנה הערבי' מ-3 במאי 1948, א"מ 25/9046 S.

50. מברקי השליחים בגדאד אל המוסד לעלייה ב' מ-27-29 באפריל, אב"ג, א"מ 2713; מברק שילוח אל שרתוק מ-30 באפריל 1948, א"מ 25/1551 S; כן ראה: ש' תלל, רוח קדימ, עמ' 139-136.

51. ידיעה מ'יבנה' מ-2 במאי 1948, את"ה 128/105.

52. ידיעה מ'יבנה' מ-2 במאי, את"ה 105/112; דוח 'יבנה' לטנא/ע מאותו תאריך, את"ה 105/92; סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-3 במאי 1948, א"צ 810/1; ותזכיר יומי של טנא מאותו תאריך, את"ה 105/94.

53. תזכיר יומי של ידיעות טנא מ-3 במאי 1948, שם, שם, שהסתמך על ידיעה מ'מיקאל' (משה צרבינסקי [כרמל], מזכיר המוסד לעלייה ב') מ-29 באפריל, ג"מ 4/2568/חן; וכן הסקירה 'בצבירות הערבית' מ-5 במאי 1948.

המשלחת העיראקי. אנשי התנועה החלוצית היו קשורים עם מקורות בצבא עיראק ולמדו מהם פרטים נוספים על אלה שאספו הతפסות שהז吆ו ביצאה מבגדאד מערבה, השליחים הודיעו כי חיל המשלחת מתרכו בפרק שבעיר-הירדן וברוחבה שעל הגבול, הוא צויד במזון ל-17 ימים, ורשותו עומדת שתי תחנות אלחוט ניידות. בסך הכל,

הודיעו, מונה הכוח 2,300 איש, ולא 4,000 כפי שנמסר ערבי צאטו לדרך.⁵⁴

עווצר עיראק הרגיע את הבריטים באמצעותה שהכנות העربיות מכוננו לפליישה שתצא אל הפועל אחר היזו במאי, וудין לא נפתרה שאלת הפיקוד העליון על צבא הפלישה. ממשלה סוריה, לעומת זאת, איימה שם לא יפסיקו הבריטים את התקפות היהודים על צפת ועל עכו **ייאלץ צבא סוריה להתערב במערכה מיד.**⁵⁵

שומם מדינה לא תהיה רשאית לספק אל ארצה חלקים מארצ-ישראל
הערךות האגד הערבי פיגרו אחרי האירועים, ושותן עסק עדין בניתות דיווני הסיבוב הראשוני בעמאן. הוא פירש את התרומות המדינאיים העربים בשלתי אפריל בין קאהיר לעמאן כתגובה לכוונות عبدالלה לפולוש לארכ'-ישראל בין אם צטרפנה אליו שאר מדינות ערבי ובין אם לאו. שwon הצביע על הלחצים הפנימיים בארץ ערב, כגון שכיחות סטודנטים והפגנות, הדוחפים את ממשלהן להתערב בארץ-ישראל, והעיריך כי

בכינוסים אלה ניסו לסלк את החשדות ההדרדים מפני פליישה משותפת וניסו להתחוות, במידת האפשר, אסטרטגיה ערבית יחידה ... הוסכם כי שום מדינה לא תהיה רשאית לספק אל ארצה חלקים מארכ'-ישראל על-סמך התרבותה בארץ. **תביעותיה המוחדות של עברה-הירדן תוכרעהה במשפט העם שייעדר בארץ.**⁵⁶

ידעעה שהגיעה אל הש"י מכתב זר בירושלים יכולה לחזק סברה זו. האיש סיפר שהמנציגים הערבים ביטלו, בעת דיווניהם בדמשק, את החלטות שנטבלו בעמאן והחליטו לבקש מבריטניה להאריך את המנדט בעשרה ימים, חרב התנגדותן של עברה-הירדן ושל עיראק. 'חחשש הוא', העיר ש"י ירושלים לידיעה, בהתקוינו למדיינאים הערביים שהתכנסו בסוריה, 'אם [המנדט] ישתיים ביום אחד יהיה عبدالלה תקוות המונחים'.⁵⁷

למרות הסודיות שאפפה את החלטות שנטבלו בדיוני עמאן וזרקה, ואת המשכים של הדיונים הבין-ערביים בדמשק, העיריך הש"י כי אחד הסעיפים העיקריים שנדונו ואושרו בהם אכן היה הכנסת צבא ערבי סדיר למערכה. עם זאת הוא העיריך של מרות התנגדותם המוצהרת לתוכנית הנאמנות האמריקנית יסכימו הערביים בסופו של דבר להיאנס לקבללה, והוא גם תטיל הליגה את מרותה על המופת.⁵⁸

.54. סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-9 במאי 1948, א"צ 810/1.1/57.

.55. מברקי מאק וברודמיך אל משרד החוץ מ-3 במאי 1948, PRO, FO 816/119, 1948/119.

.56. הסקירה 'במחנה הערבי' מ-3 במאי 1948, א"צ 810/1.1/57.

.57. 'צורך ידיעות ערביות מוסמכות' מ-5 במאי 1948, א"צ.

.58. הסקירה 'בציבוריות הערבית' מ-5 במאי 1948.

בסוף אפריל גברו הלחצים האמריקניים להשליט שביתת-גשך בארץ-ישראל. התכנית האמריקנית הוגשה לממשלה המדינית בירושלים בידי הקונסול ולמשלחתה בניו-יורק על-ידי המשלחת האמריקנית באום. היא כללה דחית ההכרזה על הקמת המדינה והבטיחה סיוע נרחב במקרה שהערבים יפרו את הפסיקת-האש ויפלו. בירושלים לא הבינו תחילת כי מדובר בהצעה אמריקנית רשמית שמקורה בוושינגטון וחשבו כי מדובר ביוזמה מקומית של הקונסול, וחלף שבוע עד שהעבירה הוללה אכיב.⁵⁹ בניגורין התעלם מברקיו היומיומיים של שרתוק, שניתח את היתרונות והחסרונות של ההצעות האמריקניות וביקש ממנו הנחיות. בלית ברירה השיב שרתוק תשובות מתחממות או דו-משמעות לממשלה המדינית והביא את העניין להנחתת הסתרדות ציוני אמריקה, שם היו כוחות שוכלים עם נטייה קלה לטובת התומכים בדחתית ההכרזה על המדינה.⁶⁰

בнтיאים נוצרו גם בירושלים מגעים בשאלת שביתת-הגשך. הוקמה ועדת של קונסולים ובראשה הקונסול הבלגי ניונហוין, שיחד עם משלחת האו"ם בעיר ניסתה לברר את עמדות היהודים, הערבים והבריטים בסוגיה זו. על פעילותה של הוועדה ועל תוכן שיחותיה עם הצדדים האחרים למד חיים הרצוג מפי לונד, נאמנו של מזכיר האו"ם בזירה התקיון, ומהר לדוח עליהם לשילוח. לאחר שהוועדה נפגשה עם גנרל מקמילן הוא הודיע:

ידידי [لونד] מוסר לי כי מקמילן מסר כדלהלן לוועדת שביתת הגשך: (1) הוא סבור שהערבים יסכימו לשביית-גשך אם ידרשו אתם בלשון קשה; (2) הlgino לא יכנס ארצה לפני 15 במאי; (3) למרות התנגדות מרה מצד המופתי והסורים החליטה הליגה תחת חופש פעולה לעבדала בארץ-ישראל; (4) הוא [מקמילן] סבור כי הlgino לא יפלוש הרבה יותר צפונית משכם ודרומית מחברון. לא יודע אם יתקיף את ירושלים.

מקמילן ניסה גם להעיר לאילו ויתוריהם בשאלות העלייה בזמן שביתת-הגשך יהיו הערבים מוכנים להסכים, והרצוג הוסיף כי עד כה לא הביאה פעולות הקונסולים לסייע כleshoo.⁶¹ ברמן (ךרא), איש המחלקה המדינית של הסוכנות, שמע על פגישת הגנרל עם הקונסולים מנונוהוין, שעמו נפגש קודם צאתה של הוועדה לפגישה עם עוזם בעמאן. הבלגי ציטט את הגנרל כאילו 'התאונן מרה על הערבים וקבע על אי-כוכרים הצבאי שהגנו למטה מכל ביקורת ... בכל השתמש בכל מלאי הביטויים הגסים של המילון הצבאי ביחס לערבים מרובם עשו עליהם'.⁶²

.59. נוסח ההצעות האמריקנית כפי שנספרו ב-10 באפריל על-ידי הקונסול בירושלים לליואו כהן מצורף לכתב המחלקה המדינית בירושלים לתל-אביב מ-7 במאי 1948, ג"מ 18/2424/חץ.

.60. מכתב שרתוק אל משלל מ-29 באפריל ומברקי שרתוק אל בניגורין מ-28-30 באפריל מ-4 במאי 1948, שם, שם; כן ראה: M. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton 1982, pp. 373-374

.61. מבrik הרצוג אל שילוח מ-3 במאי 1948, ג"מ, שם.

.62. דין-וחשבון של ברמן מ-4 במאי 1948 על הפגישה עם ניונוהוין. יוגב, *תעודות*, מס' 465, עמ' 732-730.

בנ-גוריון לא היה מוכן לשמע על דחית ההכרזה על המדינה, והמהלכים בינוי-ירק נראו לו מנוטקים מן המציאות בארץ-ישראל. ידיעות שנטבלו ביום הראשונים של חודש מיי מקומות שונים לאורך הגבולות יצרו תמונה כאילו הפלישה כבר החלה או שהיא עומדת להתחילה בכל רגע. מן הצפון דיווח קצין הש"י הגלילי, לוי אברاهמי, מפי 'מקור מהימן' על צבא סורי המתרכז בעמק הבטיחה ומתכוון לחצות את הירדן. מקור אחר סיפר לאברاهמי כי האמיר פעור, ראש הבדואים שבעמק החולה, מתכוון לתקוף בעורת הצבא הסורי את להבות-הבחן ואת לירקה. ידיעות על ריכוז צבא סורי, על תנויות צבאיות מוגברות בדרכים לאורך הגבול ועל דרכיה דרכו הגיעו גם משמר-הירדן, מנירה ומדן. מקצת הידיעות אף פורסמו בעיתונות.⁶³

איסר הפלרין (הראל), ראש הש"י בתל-אביב, שיגר את 'חרתתי', - כפי שפונה מודיעו היפויאי - לבחון את הנעשה מן העיר מזרחה, עד לעמאן. בדרך זו נחלץ המודיעע מן המערכת על יפו, שכבר הוכרעה, יצא בתחלת מיי לדרכו. הוא עבר ביאזור, בית-דג'ן, רמלה, לוד ותול'יכרם, שם המשיך ליריחו, חזה את הירדן בקשר אלנבי והגיע לעמאן. שבו תיאר מה ראה בכל אחד מן המקומות. ידיעותיו עסקו בעיקר בחני הפליטים בעבר-הירדן, ונראה שגם הידיעות על כוונתו של הלגיון לאחר ה-15 במאי נשאו מהווי הפליטים וממשאלות לבם. סיכומו על הפלישה היה: הוחלט שהiliary הלגיון הערבי יכנסו ארצה אחרי ה-15 לתק. חיללים אלה יילחמו בארץ ויתר הארץ ... תנסה בהוצאות. הצבא העיראקי יישאר בעבר-הירדן כדי להגן על הארץ מפני אכיניסעוד ... נראה שעבדאללה מתכוון לכיבוש רק את החלק הערבי של ארץ-ישראל.

סיכום זה אינו עולה בקנה אחד עם הנוף הדרמטי שシווה הראל לשליחותו של המודיעע.⁶⁴

בניגוד לדיוקים מעמאן על פלישה גלויה הצפiosa לאחר ה-15 במאי נראה שהפלישה מסורתית מתנהלת בסתכנותות חשאית, שבקבותיה מתקבלות ידיעות על 'חיילים סורים' שהופיעו במקומות שונים, כגון עכו או אג'זם.⁶⁵ כך, למשל, זיהתה תצפית של חטיבת 'כרמליה' כוח 'סורי' שהתחפר במרודות תל אל-פּרָר (גבעת נפוליאון) ליד עכו, ומודיע ערבי מזדמן שעבר למקום סיפר כי ראה 150 סורים ועם שבע-שရויניות וארבעה טנקים. למשה התקנו הידיועות לצבא השחרור. מקור אחר טען שהתגברות כלל אינה מורכבת מסורים אלא הגעה מעבר-הירדן.⁶⁶

.63. ידיעות מצורי מ-2 ו-4 במאי, את"ה 128/105; הארץ מ-4 במאי 1948; סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-5 במאי 1948, א"צ 810/1. 1/57.

.64. ידיעות 'חרתתי' על שליחותו, בדו"חות 'אברהם' לטנא/ע מ-6 במאי 1948, א"צ 91/48/3; וכן: א' הראל, בוחן וdemokratishe, תל-אביב 1988, עמ' 98–100.

.65. דו"ח 'חירם' לטנא/ע מ-2 במאי 1948 על המצב בעכו, את"ה 128/105; וכן ידיעה מיתרושי/איתן לטנא/ע מ-3 במאי 1948, שם, שם.

.66. דו"ח "חירם" לטנא/ע מ-6 במאי 1948 על המצב בעכו, שם, שם; וכן סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-7 במאי 1948, א"צ 810/1. 1/57.

דו"ח של מטה הפלמ"ח מ-4 במאי סיכם את הדיווחים מיחידותיו ברחבי הארץ וקבע, בהסתמכו על חטיבת 'פתחה', כי כוחות סוריים סדירים הנעוזרים בערבים מן הסביבה תוקפים את רמות-נפתלי, כשמיוחרים מתרכו צבא לבנון. הדיווחים הסתמכו בעיקר על תצפיות מן האויר שערך קמ"ן חטיבת 'פתחה', ירথם כהן, אך ספק רב אם הוא יכול היה בדרך זו לזהות מי הכוחות הפועלים על הקרקע, ואפילו להעריך בהתאם את עוצמתם. כהן אمنם תיאר בוכרנותו כיצד פרצו הטנקים לחצר המשק ואולם, היום ברור שבזירה לא פעל או ولو טנק אחד.⁶⁷

מודיע פורה, אך לא תמיד מהימן, של שי' חיפה טען, לעומת זאת, כי צבא לבנון מתרכו בגין החוף ובכונתו לתקוף את חניתה. נסועים שבו מלובנון אישרו כי ראו ריכוז צבא לאורך ציר החוף, מבירות עד רأس אל-נקורה. מודיעע אחר טען שדווקא מנרה היא שתותקי תוך שלושה ימים, ואף ידע לפרט את עוצמת הכוח שיתקוף אותה.⁶⁸

התנועות הצבאיות בגבולות סוריה ולבנון היו ככל הנראה הקשורות לידיעה שהעברי קירקבריד לונדון, שלפיה אמנים הוחלט בדיוני לדחות פעולה התקפית עד ה-15 במאי, אך בינתיים יסתנו לארץ חיילים סורים, לבנונים ועיראקים במסווה של מתנדבים בלתי-סדים ויתפרסו באורבים הערביים בלי להתנגש עם הבריטים ו/או עם היהודים. אם יתגלו המסתננים, יჩישו הממשלה הדריבות את מעורבותן ויוסיפו להבטיח לבריטים כי לא ינקטו צעד כלשהו בארכ' ישראל לפני תום המנדט. אמנים קירקבריד ציין שהסתננות מתחילה ב-8 במאי, אך סביר להניח שקריאות האזקה מארץ-ישראל הביאו להקדמה לוח הזמנים של חלק מן היחידות החודרות. להחלטה זו קישר קירקבריד גם את שאלתו של עוזם פחה על תגובותיו הצפויות של הצבא הבריטי ו/orה לעיל, עמ' 38).⁶⁹

הכוח שחרר ארצה בתחילת מאי גנה עם צבא השחרור, ולא עם הצבאות הסדירים של סוריה ושל לבנון. חלקו הגדל התרכזו בגליל תחת פיקודו של שישי-כל'.⁷⁰ שwon קישר את תנועת הכוחות הסוריים והלבנוניים באזור הגבול עם ידיעות העיתונות על החלטות הפרלמנטים של שתי המדינות לשולח צבא לארכ' ישראל, וראה בהסתננות המוסווית הקדמה לפליישה רבתה.⁷¹ להערכתו, ביקשו הסורים להציג כמה מטרות: (א) לצאת ידי חובה כלפי לחצים פנימיים; (ב) למשוך כוחות יהודים לצפון הארץ ולהחליש את הלחץ על הערבים בחלוקתם אחרים; (ג) להפגין

.67. דו"ח יומי של 'המוחזה' (מטה פלמ"ח) למפק"ל מ-4 במאי 1948, את"ה 94/105; כן ראה: י' כהן, לאחר היום ובמהשך, תל-אביב 1969, עמ' 117-119.

.68. ידיעה מ'יחידם' אל טנא/ע מפי 'בן-דוד' מ-5 במאי 1948, את"ה 126/105; ידיעה מ'תירושי' מ-6 במאי, את"ה 128/105; וכן סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-6-7 במאי 1948, א"צ 1/57/810.

.69. מביך קירקבריד אל באראס מ-2 במאי 1948, FO 816/118, PRO; מביך בוון אל השגרירים במדינות ערב מ-3 במאי 1948, FO 141/1246, PRO.

.70. סיכומים יומיים של ידיעות טנא/ע מ-5, 7 ו-9 במאי 1948, א"צ 1/57/810.

.71. הסקרה 'במחנה הערבי' מ-3 במאי 1948, א"צ 25/9046.

שיררים כלפי עבר-הירדן דוכא בעת ביקורו של מרדם בעמאן; (ד) למנוע את המופתי מטלות מוחלטת בעבר-הירדן ולעודדו לעמוד על דרישתו להקמת מדינה פלסטינית בכל ארץ-ישראל; (ה) להביא לחוץ אמריקני על הבריטים להישאר בארץ; (ו) ללחוץ על מועצת הביטחון לקדם את שביתת-הנשק בארץ. לדעת שנון ביקשו הערבים, לפחות עבר-הירדן ועיראק, להביא לידי שביתת-נשק בתקופה לדחות בדרך זו את החלוקה ולמנוע את הקמת המדינה היהודית מחד גיסא ואת הששלות عبدالלה בעורת עיראק על החלק הערבי מאידך גיסא.

הפלישה הסורית, גרס שנון, מתנהלת בשיטת פגע וברח כדי להשוך באבדות ולבחון את ביצורי היישובים היהודיים לקראת הפלישה 'הרשמית' שתתחיל בעוד ימים אחדים. שנון היה בטוח שעבר-הירדן תגהייג את הפלישה הכלולת בעורת עיראק ובריטניה, ושבבדאללה הוא המפקד העליון של הכוחות הפלשניים. לפיכך ראה בהמלכי הסורים צעד המכון גם נגד המלך. הש"י, לעומת זאת, היה זהיר בהערכתו את האירועים בצפון:

בגליל העליון הותקפו מספר יישובים בחת אחת ... בפעולה זו יש סימנים של חכון צבאי מסוים: חוסמו כבישים, פוצץ גשר, נעזרו במשוריינים והותקפו מספר יישובים בחת אחת. אך אין לומר בוודאות אם היה מאמץ רציני לכבות את הנקודות⁷²

בניגוד לשנון, לא התעמק המטכ"ל בדיקיות הבין-ערבית, וידין הציג לבנ-גוריון את תמונה האיום הנשകפים מגבול הצפון:

גודלה הסכנה לגיליל העליון – מלכונן ומסורתיה. יש אינפורמציה על 4,000 חיילים עם טנקים ותותחים. הטסורים הראו שבסביב מלכיה ובנט אל-ג'יביל יש מאות חיילים עם משוריינים ותותחים. ש"י מספר על ריכוז כוחות רבים ועל תנועות צבא. על-ידי משמר הירדן ראו סורים עם גדרים מתקפלים.⁷³

ליידיעות על התרבות הצפונית הגיעו בגליגון במערכה, על בואו של חיל משלוות עיראקי לעבר-הירדן ועל כוחות סוריים ולבנוניים המתרכזים על הגבול ועומדים לתקוף את יישובי הספר לאורכו, נספו בתחילת מאי גם ידיעות על פלישה שהחלה מכיוון מצרים. היה זה גל נוסף של מתנדבי 'האחים המוסלמים', אך המודיעים הגדירום כ'צבא מצרי סדיר', שדבריהם הגיעו לכפר עיראק-סווידאן והשתכנו בבתי תושביו.⁷⁴

האגף הערבי הגיע שהפלישה כבר החלה למעשה. הנחה זו הקשתה, בימים שנותרו עד לסיום המנדט, על הערכת משמעות השונה של הפלישה שהיתה עתידה להתחילה

.72. מביך שנון אל שרtopic מס' 5 במאי 1948, א"מ 25/5634 S; וכן הסירה 'ביטחונות הערבית' מאותו תאריך.

.73. רישום מס' 7 במאי 1948 ביוםון בן-גוריון, יומן המלחמה, א, עמ' 395.

.74. סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מס' 6 במאי 1948, א"צ 1/57/810; והשווה לדוח' מבצעים ומודיעין יומי של מפקדת אזור הצפון מס' 8 במאי 1948, PRO, WO 275/66, 1948.

ב-15 במאי. כך, למשל, העיר מחבר סקירת השידורים הערביים על ידיעת שסידר ירדיו המזרחי הקרוב' כאילו הוודيع עוזם לשגריר האמריקני בקהיר על החלטת הליגה לדוחות את הפלישה ל-15 במאי: 'הידיעה מיוונת במקצת ואינה הולמת את התפתחויות הימים האחרונים'.⁷⁵

הידיעות על הפלישה מצפון שימשו תפורה לדינום שהתקיימו בימים ההם בدمשך בהשתפות ראש המושלות והמטות הכלליים של סוריה ולבנון, עוזם פחה, צפואת והמופתוי, כהמשך לשיחות שהתקיימו קודם בעמאן. גם הפעם ידעו הש"י והאגף הערבי על עצם קיום הדיוונים, שכן הם זכו להבלטה בעיתונות וברדייו, אך לא על תוכנם. לפि מברקיו של ברז'מיד, השגריר הבריטי בدمשך, לונדון אימנו הסורים בפלישה מידית להצלת צפת ועכו, אך לפি קירקבריד הסתכמו הדיוונים בפניהם נספת אל עבר-ירדן להפעיל מיד את הלגיון, פניה שאל-יהודא השתמש ממנה בתואנה

סקודם כל יש להסידר את שאלת הפיקוד העליון על צבא הפלישה.⁷⁶

כדי להMRIין את عبدالלה להתעלם מן המגבלות המוטלות על הלגיון, הפיצו הסורים ידיעות על נפילת צפת ועל טבח שטובחים היהודים בנשות העיר ובילדיה. המלך הנרגש, שידיו כובלות עד ה-15 במאי, פנה לבritisטים ואים להורות ללגionario להציג את ערבי צפת אם לא יעשו זאת הם. מקמילן הוודיע לקירקבריד שלחד"ם, ותבע שב עבר-ירדן יבררו מה מקורן של/Shmuot/callouts/ שמנצלים אותן לצורכי תעמולת אנטיבריטית. ביןתיים הגיע עוזם לעמאן במאץ נוסף לחוץ על המלך להפעיל את הלגיון מיד, וקירקבריד דיווח שהן המלך והן ראש ממשלתו סייבו להילץ לפעולה קודם זמנה.⁷⁷

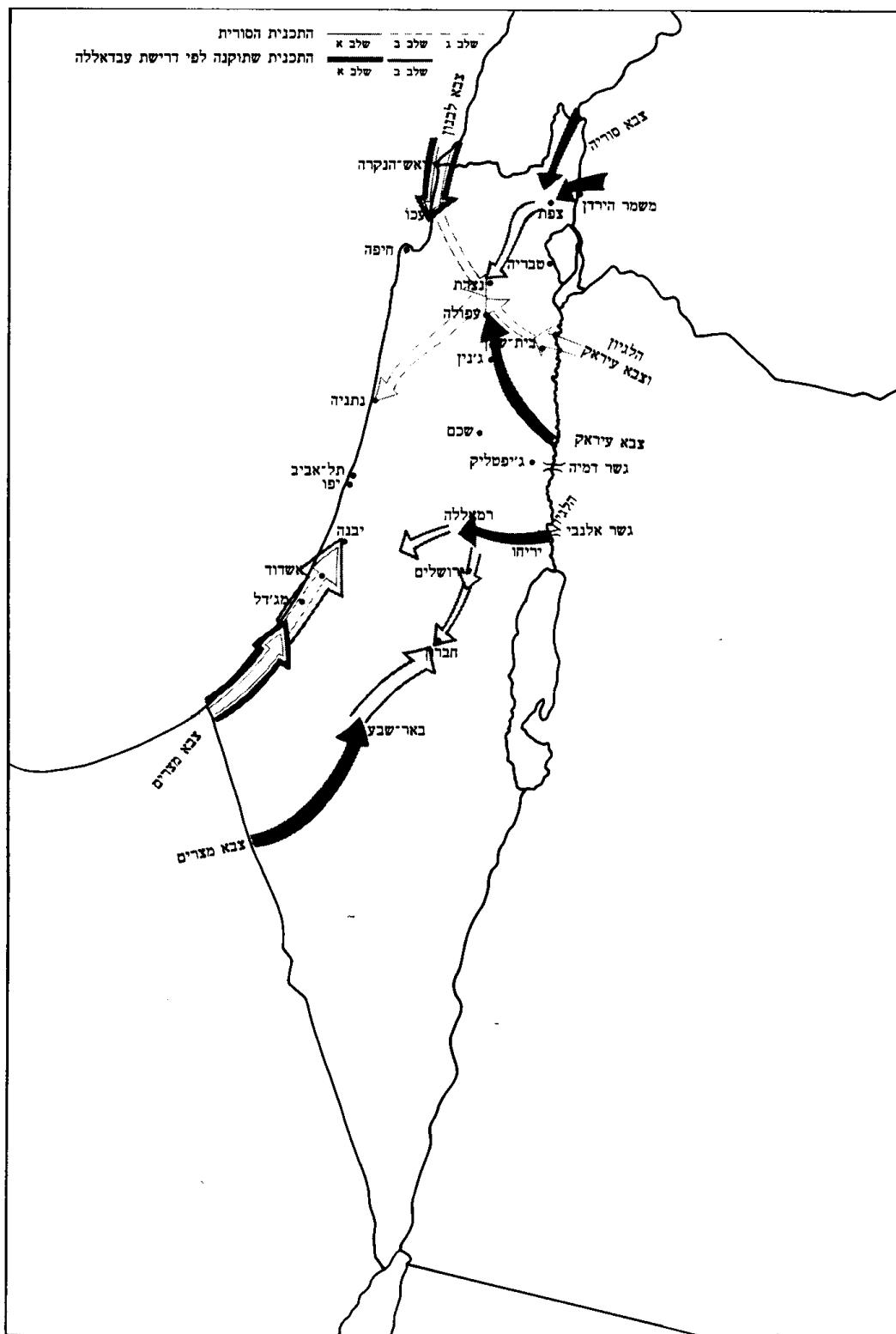
ימים אחדים לאחר פגישתם של הרמטכ"לים הערבים בורקה ב-30 באפריל 1948 הצייג הרמטכ"ל הסורי, גנרל עטפה, לערמי תכנית פלישה. על-פי תכנית זו, שככל הנראה עמדה במרכז הדיוונים בدمשך, היה על צבאות סוריה ולבנון לפолос מציגון בציר החוף, ולפנות אחר כך לעבר נצרת כדי לנתק את הגליל המזרחי, להתחדר עם צבאות עבר-ירדן ועיראק שיפלו דרכ גשר שיח-חוסיין בגורת בית-שאן, וביחד להמשיך במתקפה דרך ואדי עארה לעבר נתניה ולבתר את המדינה היהודית. באותו זמן ינעו המצרים מעווה צפונה לאורך החוף.

عبدالלה דחה את התכנית, שתامة אינטנסיבים סורים והתעלמה מלאה שלו, ותבע להכנסה בה שינויים. בגרסה החדשה היה על צבא לבנון לנוע בצד החוף לעבר עכו; הסורים יתקפו מבנים ומגשר בנות-יעקב לעבר צפת ונצרת; היראקים יתקפו את עמק יזרעאל מכיוון המשולש ואילו הלגיון יפעל באוצר ירושלים ושער הגיא, ויתחבר עם המצרים בתברון. על המצרים היה לנוע בצד החוף ובצד עוגה-בארא-שבע כדי

.75. 'ידיעות ערבי ארץ-ישראל לפני שידורים ערביים' מ-7 במאי 1948, אב"ג, א"צ 2756.

.76. מברק קירקבריד אל בוין מ-6 במאי 1948, PRO, FO 816/119, 19.

.77. מברק מקמילן אל קירקבריד מ-6 במאי 1948, שם, שם; מברק קירקבריד אל בוין מ-8 במאי 1948, שם, שם.

מפה 1: מפת התוכנית הסורית ותוכנית עבדאללה

לנתק את הנגב.⁷⁸ אמנים שינויים אלה לא נודעו בשעתם, אך גם הם לא היו המלאה האחרונה בגלגוליה של תכנית הפלישה.

קירקברייד העريق שמדינות ערבי חוששות להסתבך במלחמה בלי הילגיון, לאחר שיחה עם עוזאם הוא התרשם שהן אף תהינה מוכנות לתקרב למדתו המדינית של עבדאללה ולקבל מדינה יהודית מוקטנת בארץ-ישראל, אך רק לאחר שתיצבנה את המצב הצבאי בארץ, כלומר לא מתוך עמדה של חולשה. היה זה, לדעתו, שינוי משמעותי בהשוואה לעמדת הערבית המוצהרת, התובעת הקמת מדינה ערבית עצמאית בכל שטחה של ארץ-ישראל.⁷⁹

'הפעם ברור שהמנדט יתפס. היילחמו הארץ השכנות?'

בעוד ראשי הממשלה והמטות הערבים מגבשים את תכנית הפלישה ומתחוכחים אם להקדימהomi ומי יפקד עליה, כינס בניגוריון סדרה של התיעצויות ובمرוכזן השאלות כיצד לקדם את פניה ועד כמה מוכן היישוב וצבאו לקראתה. אמנים ידיעות הש"י הצבעו על מרכזיותן של עבר-הירדן ושל עיראק בפלישה, אך בניגוריון לא נגרר אחר רأית הפלישה כמצצע ירדני-עיראקי בעיקרו, וב-17 במאי אמר לידין: 'הפעם ברור שהמנדט יתפס. היילחמו הארץ השכנות? ... אם כי הוגד לנו ארבע מדינות הילגה - סוריה, לבנון, מצרים וסעודיה נגד מלחמה - הרי יש להתכוון לפליישה מצפון, ממזרח ומדרום'.⁸⁰

ב-19 במאי סיכמה לראשונה מחלקה המודיעין במטכ"ל/אג"ם את הידיעות על היערכות צבאות ערבי לפליישה וניסתה להעניק על-פהיהן את מגמותיה. ראש המחלקה, עוזרא הלמר (עומר), ליקט מתוך ידיעות הש"י וסיכוםיו הימיים את הידיעות שעסקו בצבאות ערבי והביאן ללא הבחנה ובלי להעניק את מהימנותן. ידיעות רבות היו מפוקפקות וחולקן כבר נסתרו על-ידי ידיעות מאוחרות יותר. הלמר התמקד בפעולותיו הצבאיות של צבא סוריה. ידיעות המודיעין לא הבינו בין יחידות הצבא הסורי שנערכו מעבר לגבול לבין חיליו הסורים של צבא השחרור בפיקוד שיפשי בגיליל, וגם הוא לא עמד על ההבדל ביניהם.

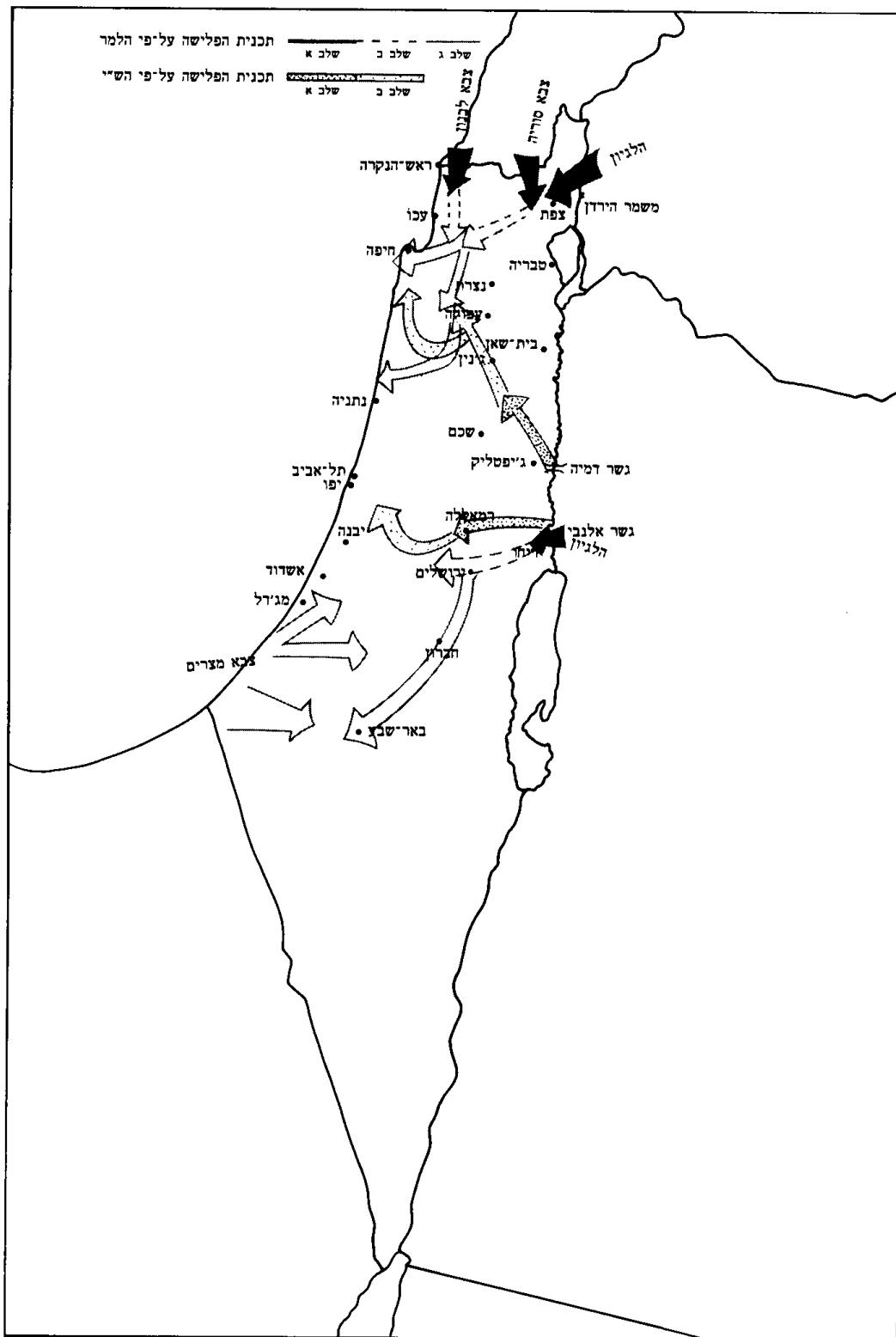
הסקירה פתחה בציון העובדה שבימים האחרוניים הועברו היחידות הסוריות שחנו ברמת-הגולן לקטנה 'במגמת הכנות לפליישה'. לפי הידיעות רוכזו בקטנה כוח בעוצמה של 6,000-4,000 איש ולו נשק מסייע: מרגמות, תותחי 75 מ"מ או 25 ליטראות (הסוג השני לא נמצא בצבא סוריה) ושריוניות מטיבוס 'סטגאהונד' (שלא היו בשימוש הצבא הסורי). על כוונות הסורים ועל ציר הפלישה הצפויים היו ידיעות סותרות:

יש ידיעה האומדת כי היחידות יפלשו דרך גשר בנות-יעקב ודרך בנת אל-ג'בייל בмагמה של התקפה על חיפה, אחרי שייפגשו עם הכוח הלבנוני ...

78. לעיקריתן של שתי תוכניות הפלישה ראה: א' אל-ג'אפורי, 'הצבא הסורי במלחמת 1948', מערכות, 279-280 (מאי-יוני 1981), עמ' 30-31.

79. מברק קירקברייד אל בוין מ-8 במאי 1948, PRO, FO 816/119.

80. סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-7 במאי 1948, א"צ 810/57; וכן רישום מאותו תאריך ביוםן בניגוריון, יומן המלחמה, א, עמ' 397.

מפה 2: תכניות הפלישה הערבית לארץ-ישראל

ידיעה אחרת אומרת כי הכוח יתקדם בשני ראשים: (1) מבנים בכיוון בנת אל-ג'יביל; (2) מעבר-הירדן דרך גשר שיח' חוסין.

בנשימה אחת ציינה הסקירה את אלף החיילים בקטנה, יחד עם 150 טורים שנאמר עליהם כי הם חוננים בבנים, ועם ידיעה מהנדס בריטי, שלא הבחן בין טורים לעיראקים ומספר לעמיהו היהודי כי בפרק חונה כוח סורי גדול, בתוכונו למשה לחיל המשלחת העיראקי. אג"ם/מודיעין לא ניסה לבחון את סבירות הידיעה האחורונה ואת השתלבותה במכלול הידיעות האחרות.

הכפר פָּלְפִּיה נחשב לאחד מן הבסיסים העיקריים של הכוח הסורי הפולש, והסקירה ציינה שמננו נערכו התקפות האחורונות על רמות-נפתלי. הלמר תיאר את כוחות צבא השחרור בפיקודו של שישפני באוצר מירון-צפת כצבא סורי, ואמד אותם ב- 2,000-3,000 איש, 'רובם סורים, חלק עיראקים'. המספר היה מוגזם מאד ובכלל, כל קשר בין הסקירה לבין היררכיותו ופעילותו של צבא סוריה לקרבת הפלישה היה מקרי.

הלמר הביא את הידיעות הסותרות על היררכיותו של צבא לבנון בצד החוף, וכן ידיעה שלפיה יתקיף הצבא הלבנוני את חניתה בד בבד עם פלישת כוחות הצבא הסורי, במקמה להיפגש עם הצבא זהה ליד הקרים כדי לצאת שם בהתקפה בעוצמה של 2,000 איש לערך על חיפה. להתקפה על חניתה יש לצפות עוד לפני שעת האפס לפליית הכוח הסורי. לא ניתנה כל פרשנות או הערכה לדיעה זו.

על הלגionario אמר הלמר: "יש ידיעה האומרת כי במקביל לפלייתו של הצבא הסורי והלבנוני יתקפו כוחות עבר-הירדן את יישובי צפון הארץ". עם זאת האביע על ידיעות שלפיהן יוסלם פינוי הלגionario מן הארץ עד ה-15 במאי. לעומת זאת ציין את המידע (שהוחחש זה כבר) על 5,000 הלגionarioים המרוכזים ביריחו (וראה לעיל, עמ' 36). כמו כן הביא ללא פרשנות את תמצית הידיעות על חיל המשלחת העיראקי שחנה בפרק וברותבה. הסעיף שמספר על 'הצבא המצרי' דן, למעשה, ב'אחים המוסלמים'. ידיעה אחת ספירה על 3,000 מצרים נוספים המתאמנים בא-עריש, אך הוא הסתייג ממנה וטען כי המספר מוגזם.

נספח לסקירה פירט את היררכיות צבא השחרור בשומרון. צוין בו כי עוצמתו באור פחתה מ-5,000 איש ל-3,000, אך לא נזכרה העברת חלק מכוחותיו לגזרת לטрон. כוחו של שישפני בגליל המערבי הוערך ב-700-1,000 לוחמים. בנוסף לכך הגיעו תגבורות ניכרות לצפת ויש להעיר את הכוח הערבי בעיר ב-1,500-2,000 לוחמים. המספר היה דמיוני לחולותן, ואפשר שמקורו בשמותות שהופצו כדי לעודד את ערביי צפת בעת המعرקה על העיר.

בסתמך על אוסף זה של ידיעות מקריות ומופקפות, שלא היה כל קשר ביןן לבין ההכנות המשניות והיעדים שנקבעו לפליית הצבאות הסדריים, הערך הלמר את תוכניתה. הוא שרטט תסריט ובו שלושה שלבים:

(א) פלישת כוחות סורים דרך גיורת טרביתה-מלכיה, כוחות לבנונים בגיורת ראס אל-נקורה-חניתה וכוחות עבר-הירדן בגיורת גשר בנות-יעקב-בניאס [!] במקמה של: (1) ניתוק הגליל העליון; (2) חיסול היישובים חניתה ואילון

בגיל המערבי. כוחות אלו יתאחדו בגזרת עכו-שפרעם לשם התארגנות להתקפה על חיפה ... (ב) התקפה רבתית על חיפה עם ניתוק קודם של חיפה מן העמק, במקביל לשלב זה פלישת כוחות עיראקיים בגזרת צמח-בית-שאן ... עם סיום שלב ב' יהיה העמק מנוקק משאר חלקי הארץ וחיפה תיכנע לצבאו השחרור ... (ג) ניתוק תל-אביב מתחיפה עליידי פריצה מצד המשולש אל הים ...

בשלב ב' או ג', הוסיף הלמר, יתקדם ריכוז הלגיון מיריחו לעבר ירושלים, יכנייע אותה ואת היישובים הנשענים עליה, וימשיך דרומה לחברון ולברא-שבע כדי לנתק את הנגב ולאפשר לצבאו המצרי להשמיד את היישובים היהודיים בו. בסך הכל, ציינה הסקירה, יעמידו מדיניות ערבית לרשות המבצע 15,000 לוחמים. כוונת התקפה תהיה לכפות על היהודים לקבל מעמד של מיעוט במדינה ערבית בגבולות החופפים בערך לתוכנית מוריסון.⁸⁴

הסקירה הופצה לבן-גוריון, לידין ולש"י, וזו הייתה הערכת המודיעין את פלישת צבאות ערבי שקיבלו הפיקוד העליון שבוע לפני טמי השחלה. למעשה, היא עסקה בצבא השחרור יותר מאשר בצבאות הסדרים, והתוכנית ששוחזרה בה דמתה לתוכניות הליגה משלהי 1947 שהגיבו לידי האגף הערבי בחודשי המלחמה הראשונית ממוקרות בארץ. לתוכניות אלה לא הייתה עתה שום משמעות, והמודיעין מצא עצמו נזון לתשובה המתאימה למלחמה הקודמת, זו עם צבא הליגה, שעבר זמנה.

יומיים לאחר מכן, ב-11 במאי, הגיעו המתקפה הערבית של הש"י תזוכיר לגילאי ובו הציגו את הערכותיה לקראת ה-15 בחודש. התזוכיר פתח בציגותם מדבריהם של עוזם ושל עבדאללה (וראה לעיל, עמ' 53). בהמשך נזכרו בו הדינונים שהתקיימו בעמאן, בדמשק ובריאד והתפוררות הוועדה הצבאית של הליגה. המסקנה מכל אלה הייתה:

עבדאללה ממשיך להיות האישיות המרכזית שעלייה מושתת בנין המערכת של צבא عربي סדיר בארץ ... והמשא-ottomן המתנהל בימים אלה על תוכניות פעולה וגירוש עזורה צבאית וככפית כלל בתוכו גם סמכויות פיקוד ואזרחי ההשפעה על ארץ-ישראל עם כיבושה עליידי צבא عربي. המרכז עבר לחולטן מדמשק לעמאן.

מכאן עבר התזוכיר לתיאור הפלישה הצפויה:

מקורות שונים נמסר כי אمنם ב-15 במאי יפלוש ארצה כוח לוחם גדול, אשר מרכיב בעיקרו מצבאו עבדאללה והחטיבה העיראקית החונגה עתה בעבר-הירדן ... מציינים כי יתרן שלא כל החיל העיראקי ... יופנה לארכ'-ישראל, אלא חלק ממנו יופקד לשמור על עבר-הירדן. צבא זה ... יחוור בכיוון לטובאס ומשם יפנה בשתי תנויות איגוף: האחת ... [לכיוון] לאג'ין-משמר

84. סקירת ירובעל' (הלמר) מ-9 במאי 1948 שכותרתה 'ידיות על צבאות ערבי - פלישה', אב"ג, א"צ 2756.

העמק ... זרוע שנייה תפנה דרך ואדי מלך לכיוון טירה. חיפה תכוור מבליה שיכבשו. שדרה שנייה, שעיקרה הלגionario הערבי, תעללה מיריחו לרמאללה ותקיף את ירושלים. חלק ממנה יגוע לאיזור לוד-רמלה ויכתר את תל-אביב מרוחק. שלב ראשון יהיה: התבססות באיזור הערבי, תוך הטרדה בלבד של יישובים. עם תום שלב זה יפנו יהודים בהצעת 'שלום'.

רובו של התוכיר עסק בניתוח המתרחש בצבא השחרור, בבעית הפליטים, בירידת קרנו של הוועד הערבי העליון ובהעמלותם, למעשה, של החוסינים אל מול הנהירה לחסוט בצל קורתו של עבדאללה.⁸²

לעומת הדגש שם הלמר על האויבים מצפון - הسورים, הלבנונים והעראים - העמיד הש"י במרכזו את הלגionario, בסיווע מסוים מצד העראים. שתי ההערכות ייחסו למצרים תפקיד שולי במדינה, ושתייהן ראו בפלישה השלמה למלחמה האורחים נגד הפליטנים והליגה, ולא פתיחתו של שלב חדש במלחמה, שונה באופן מהותי מזו שקדם לו.

'ההרגשה הייתה שאתה צריך להיות מוכן לכל דבר - אתה איןך מוכן'

הערכת המודיעין שהוכנה במטכ"ל/אג"ם עמדהיסוד רעונגה של תוכנית ד' ערבי הפלישה. ב-11 במאי כינס ידין את קציני המבצעים של החטיבות והסביר להם כי לאור השתנות הנסיבות מאז הופצה התוכנית לחטיבות בחודש מארס יש לעדוך בה שינויים ותאמונות. תוכנית ד' הוכנה נגד פלישה של צבא הליגה בתום המנדט ובאה להבטיח את הגנת היישובים העבריים מפנים ואת ההשתלטות על כל מרכיב המדינה על-פי תוכנית החלוקה. היא נערכה בתקופה שהמטכ"ל הינה שהפינוי הבריטי יעשה בכת אחת מרוב אזרחי הארץ ויימש סימן להפעלהה.

ההשדנות כלפי כוונותיהם של הבריטים לא געלו מה לחולין גם ערבי סיום המנדט. תוכנית ד' התבססה על הנחה שהבריטים לא יהיו בארץ בעת הפעלהה. הנחה זו התבדרה, והתברר שכaba בריטי יישאר גם לאחר ה-15 במאי במובלעת חיפה, ברפתה, ואולי אף בתחום או בסביבות ירושלים. ידין לא ידע להעיר כיצד ינהגו הבריטים ואי-אפשר היה, לדעתו, להוציא מכלל אפשרות שכוחות אלה ישתמשו בתירוץ של הבטחת קווי התחבורת שלהם לשם השתלטות על עורק הראשי וזה או אחר ועל השטח הסמוך לו.

השינוי העיקרי היה בהערכת תפקידם של צבאות ערבי הסדרים. בשעתו הונתה התרבותם כאפשרות ואילו עתה היא נראית לידין ודאית, אף כי עדין לא היה ברור לו איזה אופי תיאס:

אפשרות אחת היא שפלישה זו תבוצע על-ידי צבאות של כמה ארצות ותיעשה בעת ובזונה אחת, לפי תוכנית משותפת. ואם לא תחת פיקוד אחד איזי לפחות בתיאום מצפון, מזרח ודרום הארץ. אפשרות שנייה היא שהכוח הפולש הסדיר העיקרי יהיה מהלגיון הערבי ממזרת, ויתר הארצות השכנות תסייענה

.82. חזיר טנא/ע ל'הלי' מ-11 במאי 1948, את"ה 147/105.

על-ידי כוחות בלתי סדריים או סדריים למחצה ... דבר זה לא הובלט בהנחות של תוכנית ד'.

ידין לא ידע על הוצאתו המתוכננת של הלגיון בשלמותו מן הארץ או שלא האמין בה, והדגיש את תפוקידן המרכז של יחידות הלגיון הנמצאות בארץ, או שתתפסנה בה עדמות בימים הקרובים עד סיום המנדט, בתכנית הפעולה הערבית. לעומת זאת לא ייחס ידין חשיבות מרובה לצבא השחרור. הוא העירק שגמ להבא לא ישנה אופי פועלתו, ויתבטא בעיקר בהטרdot תחבורת ויישובים.⁸³

ארבעה ימים לפני הפלישה לא היה אפוא בידי המטכ"ל שום מידע ממשי עליה, מלבד שמוות שידין עמד על טיבן ונזהר מלהגיד אחריהן. את הערכת המצב ואת תוכנית הייערכות של הצבא הוא עדכן על-סמך השعروויות שלו, ונטה לחומרה. בראיון מאוחר, שבו נשאל האם היו לנו או שירותינו מודיעין בדרגה אמינה? האם הפיקוד העליון ידע בדיקוק, ביום או יומיים לפני הפלישה, איך היא תהיה, היכן, ואילו כוחות יפעלו נגד המדינה? תשובהו הייתה:

הרגשה היתה שצריך להיות מוכן לכל דבר - אתה אין מוכן ... בלי לדעת בדיק מה יקרה וכייד והיכן, ומה תהיה עצמת הכוחות שיפעלו נגדך ובמה הם מצויים. זהה בהחלט תחושה של אין-אוןות, תחושה של מועקה גדולה.⁸⁴

לא רק הש"י והמטכ"ל טעו בהערכת פלישתם של צבאות ערבי עד סמוך לתום המנדט. המודיעין הבריטי, שעד לרשותו מידע רב ומהימן יותר על הנעשה בבירות הערביות, נכשל אף הוא בהערכת משמעותן של התוכניות המנהיגים הערבים בשלבי אפריל ובתחילת מאי. רק ב-8 במאי הגיע משרד החוץ בלונדון למסקנה שהתקפה הערבית אכן תתרחש.⁸⁵

'הפעולות בארץ-ישראל לא יימשו למעלה מ-10 ימים' מודיע על ההכנות לפלייה הוסיף זורום בזיכרונות גלויים וחשאיים. ב-10 במאי 1948 נתקבלו ידיעות רבות וסתורות על עצמת הכוחות המתוכננים לפלייה ועל מגמותיהם. ידיעות מלכון סייפו על התנוגות המארוניות לפלייה ועל הבטחתו של אחמד בק אל-אסعد, פטרונו של השיעים בדורם לבנון ושר במשולחה, לאנשי כפר קילה הסמוך למיטולה' שלא תהיה התקפה מצד הגבול הלבנוני על ארץ-ישראל. התשדורת מבגדאד סייפו על שירות אספקה היוצאותמן העיר מערבה לתחזוק את חיל המשלוח ברותבה ובמפרק ועל כוחות נוספים המתוכננים לTAGGERO.⁸⁶ בו ביום

.83. שינויים בתוכנית ד' מ-11 במאי 1948, אב"ג, א"צ תיק 2756.

.84. ידין בראיון במדרבן מ-6 במאי 1973.

I. Pappe, *Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1948-1951*, New York 1988, p. 21.

.86. ידיעות מלכון מ-10 במאי 1948, אט"ה 105/126; מבקר בגדאד אל המוסד לעלייה ב' מ-10 במאי 1948, אב"ג, א"צ 2756.

נתקבלו ממקור ערבי שהוגדר 'רציני' ידיעות על כוונות הלגיון וחיל המשלוח העיראקי ועל ציר הפלישה הצפויים שלהם:

יחידה זו [העיראקית] בצדוק עם כוח עבר-ירדני תפלוש בליל ה-14 או ה-15 במאי ותתרכו באיזור טובאס. מכאן תעבור בככיש ג'נין-לאג'ין לעבר חיפה ... בעת ובזענה אחת יתקוף הלגיון וינוע בדרך ירושלים-רמאללה לעבר לוד-רמלה בואכה יפו. ירושלים תוקף מכל עבריה. המושבות העבריות תוקפנה בשלב ראשון ולא תושמדנה. יוצע להן שלום וחסות ... יתכן, כי לאחר שלב ראשון זה תבקשנה עבר-ירדן ועיראק עוזרת ערבי שלא תאהר לבוא.

הידיעות כיסו כמעט כל ציר פלישה אפשרי של הלגיון ושל הצבא הסורי, ולתוכן השתרבעו ידיעות על היערכות צבא השחרור בשומרון ומתנדבי 'האחים המוסלמים', שמקצתן חזרו בשינויים קלים על ידיעות מן הימים הקודמים. העיתונות בארץ פרסמה ראיונות עם עבדאללה שמהם הסתבהра ראיינו את המלחמה הצפואה ואת תוצאותיה:

הפעולות בארץ-ישראל לא ימשכו למעלה מ-10 ימים. הפעולה הצבאית תהיה מקפת וככללית. מבצר הציונות ייפול בהתקפה הראשונה והיהודים יושטו לעربים יד לשлом.⁸⁷

האגף הערבי עדין ראה בפלישה, אם תהיה, מבצע של עבדאללה ועיראק. צבא הליגה התפורר ופוזר, צפואת התפטר, ואילו המדיניות הלא-האשיות עדין העדיף, להערכה אנשי האגף, שביתת-גשך על פני מלחמה. רק באם לא תושג שביתת-גשך תיאלצנה המדיניות האלה להצטרכ אל עבדאללה בעיל-קורחן. את עמדת עבדאללה והבריטים הסבירה סקירת האגף ב-10 במאי:

מלך עבדאללה מתנגד בתוקף לדחiot נספות ולשביתת-גשך ומתפרק למלחמה. הבריטים לא גילו כל נטייה להאריך את המנדט, ונראה שאין הם מעוניינים בשביתת-גשך אשר תפריע לתוכנית של עבדאללה, אשר הבריטים השתדלו בשבועות האחרונים להקשר להן את הקruk.⁸⁸

עבדאללה אכן התנגד לשביתת-גשך, אך לא מן המנייעים שייחס לו האגף הערבי. הוא שאף להשתלט בכיסוי של פלישה לעורת הפליטינים על חלקה הערבי של הארץ, וחשש ששביתת-גשך תשולל ממנו את האפשרות הזאת. לפיכך היה מוכן להסכים לה רק בתנאי שהלגיון יימנה עם הכוח שיפורק על הפיקוח, וכן יבטיח את שליטתו בעtid בחבל ארץ זה. עוצר עיראק תמן בעמדתו, והבריטים ניסו לשכנעו להסכים לשניתת-גשך בהבטחה שיפעלו למען קבלת התנאי שלו.⁸⁹

87. תקציר יומי של ידיעות טנא מ-10 במאי 1948, א"ה 94/105; וכן סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מאותו تاريخ, א"צ 810/1.57.

88. סקירה 'במחנה הערבי' מ-11 במאי 1948, א"צ 25/9046 S.

89. מברק מאק אל משרד החוץ מ-11 במאי 1948, FO 816/119, PRO; מברק בוין אל קירקברייד מאותו تاريخ, CO 537/3902, PRO.

עדות עקיפה לתוכנית הlgion ולכונתו של רמאלה להשתלט על המחוות הערבים בלבד הייתה סילתו המהירה של כביש יריחו-רמאלה בעיצומו של הימים ההם. היוזמה לסלילת הכבישיתה של גלאב. גלאב מציין בזכרונותיו כי הלגion לא יכול היה להשתמש בגשר שיח'-חסין, כי הכביש הוביל הישר אל תחום המדינה היהודית. הכביש מקשר אלנבי הוביל לירושלים שנועדה להיות בinalgומית, או בצד ארוך, נפתח וגורע דרך בקעת הירדן לשכם ומשם לרמאלה. לפיכך בחר את התוואי שהוביל מיריחו דרך טيبة וביתין לרמאלה, ושכנע את עובדי מחלקות העבודות הציבוריות ביריחו לסלול אותו (על חשבון הלגion) עוד ביום המנדט האחרון.⁹⁰

מן היום במא依 עמדו השערות ונסיבות שונות על תוכנית הפלישה במקד הידיעות שנתקבלו ממודיעי הש".י. לאיש מהם לא הייתה נגישות אל המקומות שבנון נדונה הchnונית, ואף אחת מן ה-תchnיות' שעלייהן סיפרו לא דמתה לו שבועה בפועל כעבור ימים אחדים. מאז תחילת המלחמה לא גיסו הש".י והאגף הערבי מודיעים בתוך צבאות ערבי, והידיעות עליהם נשאבו מודיעינים פלסטינים שמספרו דברים מפי המשועה או מפרי דמיונם. בורות בענייני צבא ואיהרכות יכולתם האמיתית של הצבאות הערביים מנעו מן הש".י את האפשרות להתיחס אל הידיעות במידת הביקורת והויהרות הרואה להן.

ידיעות מעט יותר מהימנות וקרובות למציאות התקבלו מלベンון, מודיעע של טוביה ארזי, נציג האגף הערבי בחיפה. ואולם, בגלל קשיי הקשר עמו, שהתנהל דרך קפריסין, הגיעו ידיעותיו של מודיעע זה באיחור ולא היו מעודכנות. כך, למשל, דין-וחשבון שלו שעסוק בדינונים בעמאן ובדמשק בשליחי אפריל, ותיאר את מהלכם במידה גדולה יותר של מהימנות מכל ידיעה אחרת שהגיעה לאגף הערבי, התקבל רק ב-13 במאי ופיגר אחריו הפתוחיות.⁹¹

ידיעות שונות הגיעו ב-11 במאי 'בן-דוד', מודיעע של הש".י חיפה שגויים בידי ארזי בתחילת המלחמה. בתחילת מי הוא נשלח לבירות, לדמשק ולעמאן, וחזר כשבפני תוכנית התקפה דמיונית של הלגion וצבא עיראק. 'בן-דוד' הוסיף שעובדלה יהיה המפקד הראשי ומתחתיו ישמשו בניו והקצינים הערבים של הלגion, ואילו גלאב והקצינים הבריטיים ייצאו לחופשה ולא יטלו חלק במערכה. על הבנתו של המודיעע בענייני צבא אפשר היה ללמידה מתיארו את הצבא הפולש:

הצבא העבר-ירدني המוכן לתקפה מורכב מחמש דיביזיות. בכל דיביזיה ישנים 3,000 חיילים. ציודם מורכב: (1) 25 טנקים. בכל טנק תותח של 2 אינטש [הכוונה לנראה לשוריינות נושאות תותחי 2 ליט'] ועוד שתי מכוניות ירייה 'בראונינג'; (2) 100 מקלעי 'ברן'; (3) 150 כלים אוטומטיים; (4) 40 תותחים כבדים; (5) בכל טנק 60 כדורים; (6) לכל חיל רגלים רובה קנדי. הטנקים

90. ראה: J.B. Glubb, *A Soldier with the Arabs*, London 1957, pp. 82-84; וכן:

A. Kirkbride, *From the Wings*, London 1976, pp. 14-16

91. ידיעות מ'התלמיד' מ-13 במאי 1948, עמ"ה 112/105.

קלים, עד שבעה וחצי טון. התותחים הכבדים: אורך הקנה 3 מטר ובלוע יכול איש בגיןו להיכנס לאופן חופשי.⁹²

לאחר תיאור זה נתקשה התייחסות ביקורתית לכושרו של המודיע לTARGET תכנית מבצעית, אם בכלל היה צורך להביאו בחשבון. מודיע אחר של שי' חיפה, סוחר אמיד שעדיין נסע בין ארץ-ישראל, עבר-ירדן וסוריה, סיפר בשובו מעבר-ירדן על החלטתו של עבדאללה לפולש ב-15 במאי לארץ-ישראל בתיאום עם הבריטים: 'בריטניה יוצאת לאופן رسمي ארץ-ישראל, אך היא נכנסת חורה במדים ובמסיכה בריטית'. המודיע סיפר כי הלגionario הפולש קיבל סיוע אוירוני: 'מספר האוירונים העבר-ירדנים הוא לפי הערכתו כ-300 אווירון, בינויהם אווירונים קבועים'. אחריך תיאר את תכנית הפלישה, וראש המחלקה הערבית כש'י חיפה העיר שדבריו توאמים במידה רבה את אלה של 'בן-דוד' הנ'ל.⁹³

באותו יום שבו משליחות בת שישה ימים לسورיה ولלבנון שני מסתערבים שלשל ירוחם כהן. השניים יצאו ב-7 במאי ברגל מדרדרה לקוניניטרה, שם הופיעו כפליטים פלסטינים. מקונייטה הם נסעו למרג' עיון, סיירו במוניות בדרכים לבנון והמשיכו לבירות להיפגש עם חביריהם המסתערבים, שנשתלו קודם לכך. מבירות הם יצאו לדמשק, בחברת אנשי צבא השחרור שנמלטו מצפת והיו עתה בדרכם לקטנה, ושמעו מהם על קרבות צפת מנוקדת מבטם. מדמשק הם חזרו לקונייטה, ומשם שבו וחזו את הקווים ברגל והגיעו לדדרה.⁹⁴ נגשותם של המסתערבים לא הייתה גדולה מזו של המודיעים העربים שدواוחו ביוםיהם ההם על ריכוזי הכוחות לאורך גבול סוריה ובדרום לבנון. הם סיפרו ממראה עיניהם ומן הדברים שנשמעו 'ברחוב', ואישרו את ההערכות באילו הסורים יפלשוUTC בציר בנת אל-ג'בייל-מלכיה במטרה לשחרר את צפת. ואכן, זו הייתה ביוםיהם ההם תכניתם של הסורים, אלא שברגע האחרון הוכנסו בה שינויים (וראה להלן, עמ' 59).

ב-12 במאי נעשה איום הפלישה מוחשי יותר. הבולטין היומי של הש'י ריכז והבליט את הידיעות שנענין פליישת הצבאות הסדריים. ואולם, רוב הידיעות היו בנוט ימים אחדים. החדשה העיקרית הייתה על הקמת מטה משותף לצבאות עברה-ירדן ועיראק. הש'י העיר לידה, שעדיין לא הוקם מטה משותף לכל ארצות הליגה. לפי ידיעה זו הוקם בסיס בבקעת הירדן שממנו ינעו הכוח הפולש דרך גשר אלנבי לרמאללה ולירושלים. ציר פליישה נוספים יהיי גשר דמיה וגשר נהרים. מקור בצפון הארץ סיפר על 5,000 חיילים סורים ולבנוניים הפרושים לאורך הגבול מבניאים עד ראס אל-נקורה. כ-1,000 מהם מרכזים באוצר קקס-מלכיה וכוכנותם לתקוף את מנרה. המודיע 'מעוללי' שנשלח מחיפה לסיר בגבול לבנון, שב באותו יום וטען, לעומת

.92. דוח 'חירם' לטנא/ע מ-13 במאי 1948 ובו ידיעות מ'בן-דוד' מ-11 במאי על 'הכנות הצבאיות של הממשלה הערבית להתקפה ולכיבוש ארץ-ישראל', את"ה 129/105.

.93. דוח 'חירם' לטנא/ע מ-11 במאי 1948 על המצב ועל ה-15 במאי, שם, שם.

.94. ראה: י' כהן, לאור היום ובמחשך, עמ' 127-128.

זאת, שלצaba לבנון החוננה לאורך הגבול אין פקודות על כוונות לפלהה ומספר הלוחמים במלכיה היה, לדבריו, 300 בלבד.⁹⁵

בדיעבד מסתבר שגם ידיעות אלה לא היו נכונות. הצבא הסורי עדיין לא נפרס לאורך הגבול. הכוחות במלכיה השתיכו לצבא השחרור והיקף היה מצומצם בהרבה מכפי שנמסר. שירות הצבא הסורי נראו ביום ההוא נעות על כביש ביירות-דמשק, בין שטורה לצופר, בדרך לשלוחה הכנוס שלhnן בדروم לבנון. החטיבה השנייה של חיל המשלוח העיראקי עדיין לא השלימה את התוכנותה בגגדאד לקראת צאתה לפסק.⁹⁶

בוין הנחה את שגריריו במדינות ערבי ליעץ לממשלה לגלות מתינות ולהסתפק בהשתלבות על החלק הערבי של ארץ-ישראל ובהגנה עליו מפני התקפות נוספות של היהודים.⁹⁷ ביום הפלישה הודיעו לו קירקברייד כי אין עם מי לדבר על כך. העربים נמצאים באופוריה חסרת יסוד, ועוד שלא יכול מהפך בחווית לא יקשיבו לכל עצה ממיין זה. קירקברייד אמן הויה את ابو אל-הodayה שהתקומות הלגיון אל מעבר לגבולות החלק הערבי עלולה לגרום להפסקת המענק הבריטי ולהחזרת קציני הלגיון, אך אל-הodayה ענה לו שהיהודים יובסו בתוך שבועיים, ומכל מקום הלגיון לא יוכל לעזור אם הצבאות האנרגים ימשיכו בתתקומות אל תוך שטח המדינה. במקורה כוה, אמר, תחרור ממשלה עברית-ירדן את הקצינים הבריטים מן הלגיון, ואם תופסק התמיכת הכספיות הבריטית היא תפנה בבקשת עוזה למדינות ערבי.⁹⁸

תיאورو של קירקברייד את האוירה מתואר מעיון בשידורי תחנות הרדיו הערביות ביוםיהם שקדמו לפלהה.⁹⁹ משקיף אחר, הנציב העליון קניגהאם, הדגיש דוקא את בטעונים העצמי של היהודים בהצלחתם, גם אם ייאלצו להילחם נגד הצבאות הערביים הסדריים.¹⁰⁰ היה זה ארבעה ימים לפני ישיבת מנהלת העם שבה חשפו ידין וגיליי בפני המתכנסים את פקופוקיהם בדבר יכולת עמידתו של היישוב בפלישה הצפופה (וראה לעיל, עמ' 58).

'bihas למצרים, נראה שישפכו כספים ועצות, וירכזו כוחות על הגבול,' הנעלם הגדל היה עמדתה של מצרים. למעשה, החלטתה להצטוף לקוואליציה הפולשת נפלה רק ב-12 במאי. אמן הניטוחים של החלטות הסנאט המצרי ושל אגרות פארוק

95. ידיעות 'המעוללי' מסודיה לבנון בדו"ח 'חירם' לטנא/ע מ-13 במאי 1948, את"ה 112/105; כתבת טנא/ע 'מתוכניות הפלישה' מ-12 במאי 1948, אב"ג, א"צ 2756; תקציר יומי של ידיעות טנא מאותו תאריך, את"ה 94/105; וכן סיכומים יומיים של ידיעות טנא/ע מ-12-13 במאי 1948, א"צ 1/57/810.

96. מברקי ברודמיך ומפקד אל משרד החוץ מ-13 במאי 1948, PRO, CO 537/3902.

97. מברק בוין אל קירקברייד מ-5 במאי 1948, PRO, FO 816/119.

98. מברק קירקברייד אל בוין מ-15 במאי 1948, PRO, FO 141/1246.

99. הסקירה 'ידיעות ערבי ארץ-ישראל לפי שידורים ערביים' מ-13 במאי 1948, א"צ 500/48/29/A/1.

100. הערכת מודיעין שבൊית של הנציב העליון לשר המושבות מ-8 במאי בדו"ח 'ירוחם' לטנא/מ מ-12 במאי 1948, א"צ 9/52/9.

פלישת צבאות ערבי ב-15 במאי

אל ראש מדינות ערבי לא היו גם אוז חדים ממשיים, אך די היה בהם כדי להפיח תקוות מחוורשות בקרב העربים, לחזק את מצב רוחו המלחמתי של עבדאללה ולהפרה מחשבות נזונות על תוכניות הפעולה הערביות בתום המנדט.¹⁰¹ הידיעה הראשונה על ההכרעה שנפלה במצרים נתקבלה במהלך המלחמה המדינית בירושלים באמצעות קשריה עם הקונסול הצרפתי בעיר, גוויל, ומקורה היה בסוכנים של המודיעין הצרפתי בבירות. הייתה זו התמונה הקרויה ביותר למציאות של סדר הכוחות הפולשים שנטקהלה עד ה-15 במאי. בערב הbrickו ברמן וליאו כהן לשילוח בתל-אביב:

מדינות ערבי החליטו סופית להתקיף יחד ובבאת אחת ב-15 במאי. החליטו לעשות זאת גם אם הדבר כרוך ברייזקו [סיכון] של כשלון ... תל-אביב תותקף מיד מן האויר על ידי המצרים. להלן רשימת הצבאות שি�שתתפו: מצרים - 8,000 עד 10,000 איש. מרכיב מבриגדה משוריינת, ברייג'ה של חיל-רגלי ממונע, רגימנט תותחנים, שלוש יחידות מפציצים. עיראק - 6,000-8,000, מרכיב מבриגדה משוריינת, ברייג'ה חיל-רגלי ממונע, שלוש בתריות [סוללות] תותחנים, יחידה אוירית אחת. עבר-הירדן - 5,000 מהלגיון. סוריה - כ-3,000 איש מרכיב מ-2-3 גדודי رجالים, שלוש בתריות תותחנים, 40 משוריינים, אוירונים. לבנון - 2,000 איש מרכיב משני גדודי رجالים ואלמנטים שונים. המצרים מרכזים באלא-עריש, העיראקים במפרק, הסורים בקונייטה והלבנוניים על הגבול. הלבנוניים יסתפקו כנראה בפעולות הסואנה.

הידיעה לא עلتה בקנה אחד עם הידיעות הקודמות מקורות פלסטיניים. שילוח ביקש אפוא לדעת מה מקורה, ונעננה בו בלילה: 'הידיעות על הצבאות הערבים נמסרו על ידי ידידינו הצרפתים מבירות. בדרך כלל ידיעותיהם מדויקות'.¹⁰² על אף הידיעה האחרונה לא ראה עדין האגף הערבי את הצליפות מצרים כעובדת מוגמרת, והוסיף לדבוק בהערכתו שהפלישה תהיה מבצע ירדני-עיראקי בעיקר. בפגישת צוות האגף הערבי של המלחמה המדינית של הסוכנות בירושלים הסביר שמעוני, איש האגף והשני במעלה לשון, כי אמנים אין בידו ידיעות מוסמכות, אך תחשתו היא כי

אין ספק שבשבת תהיה פלישה של הלגיון הנערוד על-ידי עיראקים ... בודאי שיפלו גם סורים וגם משה סמלי מהלבנון. ביחס למצרים, נראה שישפכו כספים ועצות, וירכזו כוחות על הגבול. יתכן, מה שאינו בטוח, כי גם המצרים יפלשו. בישיבת دمشق הקודמת היה נראה שמצרים, סוריה וסעודיה ייכרו שביתת-נשק שתבוא מהאו"ם על פלישה של עבדאללה. נראה שהישיבה

101. מברק קמפל אל משרד החוץ מ-12 במאי 1948, PRO, FO 816/119; מברק קירקברידי אל בוין מאותו תאריך, שם, שם.

102. מברקי ברמן וליאו כהן אל שילוח מ-12 במאי 1948, אצ"מ 25/9390 S.

הנוכחת בدمשך מביאה בחשבון שמאצ'י שביתת-הנשק נכשלו ויש צורך לפולש.¹⁰³

בשביל ידין, לעומת זאת הפלישה בחזקת ודותות. הדבר העיקרי שהתרידן היה הרגשות כי הכוח העומד לרשותו מצומצם מדי והשאלה כיצד להיערך לקרהתה. תמונה של האויב הצפוי בעיניו הייתה:

שלושה גודדים סורים בצפון, 3,000-4,500 איש; כ-4,000-5,000 איש של عبدالלה; יתרון שकצת יותר מזה מעיראק; ובדרום יש להניח גם כנ- 4,500-3,500 איש ... אם גם לא יוכל [העיראים] להיכנס לקרבת, או כל הכוח יהיה בן 6-7 אלפיים, ומדרום תהיה לפחות בריגדה אחת משוריינת מצרית.

בתמונה נותרו נקודות סתוםות, בייחוד בנוגע למצרים, וידין עדיין לא ידע מי תקף יום קודם לכן את כפר-דרום, אך היה בטוח שהיה זה כוח סדיר.¹⁰⁴ ב-13 במאי דיווח הצבא הבריטי (במברק שלא יורט בידי הש"י) שהסירות מצריות חצו בצהרי היום את תעלת סואץ בדרך מזרחה. מרפיח דיווחו כי בלילה תגעה לשם שתי רכבות עמוסות חילים ונושא-ibrן מאל-עריש, וכי הכוח המצרי המוצב בגבול ארץ-ישראל התפרק ותפס עמדות. גם ביום שלאחר-מכן הוסיפה היחידה הבריטית ברפיח לדוח על תנועות הצבא המצרי ועל התפרוסתו בקרבתה.¹⁰⁵ חטיבת הנגב התעוררה לאפשרות הפלישה המצרית באיחור רב. מספר בעדותו קצין המבצעים של החטיבה, עודד מסר:

לא חווינו מראש קרבות כפי שהתנהלו אחר ה-15 במאי ... לנגד עינינו הצעירה מלחמה נסוח התנפלו כנופיות בעוצמה רבה, אך ללא אמצעי סיוע ... סכנת הפלישה חרדה ל佗ודה שלנו רק יום או יומיים לפני ה-15 במאי. אמנם היו ידיעות בשבוע השני של פלישת צבא מצרי סדיר או שלא הגיעו הרבה, או הטרעה על אפשרות של פלישת צבא מצרי סדיר או שלא הגיעו בכלל, או שהגעה יום או יומיים לפני ה-15 בחודש ... לא חשבנו ביום ההם על השגת ידיעות על הצבא המצרי ... וגם לא על הצבת צפיפות על הכבישים המובילים ממדבר סיני.¹⁰⁶

103. פרוטוקול של פגישת האגף הערבי שהתקיימה ב-13 במאי 1948, אצ"מ 25/5634 S; השווה: יי' שמעוני, 'הערבים לקרת מלחמת ישראל-ערב, 1945-1948', המורה החדש, יב (1962), עמ' 208-211.

104. דברי ידין בישיבת מנהלת העם ב-12 במאי 1948, גנזך המדינה, מינהלת העם - פרוטוקולים, 18 באפריל-13 במאי 1948, 66, עמ' 20.

105. מברקי מפקדת הכוחות הבריטיים למצרים אל מפקדת המורה התקיון מ-13-15 במאי 1948, PRO, FO 141/1246 371/68372.

106. עדותו של עודד מסר, את"ה, עדות 4600, עמ' 15-17.

ב-14 במאי דיווח קירקברייד מעמאן לлонדון על תכנית הפלישה. הוא מסר שטור סורי-לבנוני משותף יחדור לארץ-ישראל מלبنנון וטור סורי נוסף מצמת. העיראקים יתקפו את גשר ואילו הלגיון דבק בתכניתו המקורית ויתפרק בחברון, ברמאללה ובשכם, ומשם ירחיב את שליטתו על שאר האזוריים הערביים.¹⁰⁷

ואכן, ביום ההוא הוכנס שינוי של הרגע האחרון בתכנית הפלישה הערבית. הצבא הסורי, שכבר נמצא בתנועה לעבר שטחי הכינוס שלו בדרום לבנון, שמהם היה צריך לתקוף בכיוון צפת, הועבר לדרום רמת הגולן כדי לפолос שם דרך צמת.¹⁰⁸ סיור אוויר שיצא בשעות אחר הצהרים משדה-היב לגליל זיהה את התנועה מלبنנון לעבר רמת הגולן. עם שובו לתל-אביב מיהר הטיס, בories סניר, לדוח לדיין, ומספר על התגובה: 'להפתעתו הוא בכלל לא התרגש. הוא אמר: כן, אנו יודעים',¹⁰⁹ ידין, סניר וכמותם חטיבת 'פתח' שבגורה, לא הבינו את משמעות הידיעה. בשעה 1730 העבירה 'פתח' דיווח בזו הלשון:

תצפית אווירית גילתה לפניה כמחצית השעה טור ממונעים, 200 מכוונים לעיר, וביניהם עשרה טנקים ומשוריינים. הטור נע בכיוון מנכטיה למטולה בעברו את הלייטני. אין לדעת עדיין אם יפנה תחילה למרג' עיון לשם התארגנות. אין שינויים בסיסיים הנמצאים בקרבת בנת אל-ג'ביל. מכיוון קוגניטיבית לא נראה כל תנועה חשודה.¹¹⁰

הסיפה של הידיעה רמזה שלא חל שינוי מהותי בתכנית הסורית, ולכל היותר יתווסף לה מאין שיפолос דרך מטולה דרומה לעבר עמק החולה. בוכרונוטיו מייחס ירוחם כהן את סיור האוויר שנגילה את הטור הסורי לעצמו, וטעון שהוא נערך בשעות הבוקר של היום ההוא. דבריו אינם עולים בקנה אחד עם המברק הנ"ל ממטה 'פתח', ומילא אין לקבל את המשכם כאילו עקב מן האוויר אחר תנועת הטור (שעת ההודעה הייתה קרובה לחשיכה), ראהו ממשיך לעבר דרום רמת הגולן וכתחזאה מכך הועברה כביכול התרעעה לחטיבת 'גולני' על הופעתם של הסורים בעמק הירדן.¹¹¹

אמנם מודיעינים ערביים זיהו את השירה הסורית בזאתה מנכטיה ובמהשך דרכה ברמת הגולן, אולם ידיעותיהם הגיעו באיחור, כאשר הסורים כבר היו במצב. ב-16 במאי נתקבלה ידיעה בת יומיים שספירה על כוח סורי המרוכז בנכטיה ובכונתו לתקוף את מנרה. ב-16 נתקבלה גם ידיעה בת יום מודיעין שראה את השירה הסורית בעברה דרך העיירה בניאם. הידיעה הוכתרה עדין בcourt-martial'o' ריכוזי האויב בגליל

107. מברק קירקברייד אל בוין מ-14 במאי 1948, PRO, FO 816/120.

108. ראה: נאפורי, 'הצבא הסורי במלחמת 1948' (לעיל, העלה 78), עמ' 31.

109. עדותו של סניר המצוטט אצל: ע' אמבר, א' אילן וא' כהן (עורכים), *שורשי חיל האויר - התפתחות התעופה הצבונית בארץ-ישראל עד הקמת המדינה*, תל-אביב 1988, עמ' 353.

110. ידיעה מ'פתח' ל'צורי' מ-14 במאי 1948, את"ה 128/105.

111. ראה: י' כהן, *לאור היום ובמהשך*, עמ' 128-129.

העליזן.¹¹² הוויהו הראשון של הופעת הצבא הסורי בצמ"ח ניתן בהודעה רשמית ששודרה ברדיו دمشق.

שי' חיפה התריע ב-14 במאי, מפי מקור שב מעבר-הירדן, כי 'הלילה עומדים להתקיף התקפה אוורית את תל-אביב. 4,000 עראים ולגיון ערבי יפלשו הלילה לארץ ... יבואו בדרך החדשה יריחו-רמאללה'.¹¹³ בידיעות הש"י מאותו יום נמסר לראשונה על ריכוזי הצבא המצרי באל-עריש וברפיח ועל אוניה מצידת عمוסה הילים המפליגת בדרכה למג'דל. ידיעות אלה, שנתקבלו מהאוניה לתשדורות של יחידת הצבא הבריטי ברפיח, התווספו לידיעות קודמות מודיעינים על תנועת כוחות 'האחים המוסלמים' שהתקדמו בציר עוג'ה-באר-שבע. מן הצפון דיווחו באותו יום על תותחים ומשוריינים שנראו בקרבת תל אל-קадרי (תל דן), ואילו מעבר-הירדן חזרו הידיעות על המטוסים העיראקיים שלפי מודיעינים אחדים חנו בשדה התעופה של עמאן, ולפי אחרים - בפרק.¹¹⁴ ביום הפלישה עצמה נודע לחיפה, מציתות ל��ו הטלפון לש"י משדה התעופה ברמת-דוד, כי סיור אויר בריטי בעבר-הירדן הבחן בשמונה מטוסים עיראקיים מסוג 'אנסון' החוננים בפרק.¹¹⁵

חצי שעה לאחר חצאתليل ה-14-15 במאי דיווח קצין הש"י בגליל הצפון, לוי אברהמי: 'הליון משתול ושורד בנחריים. לא פגעו באנשים'. אחד ממקורותיו סיפר לו כי 'צבא סורי מתרכז באיזור הבטיחה. מתכוון לעبور את הירדן'. לפי הידיעה התכוונו הסורים לחצות את הירדן מצפון לשפק, ולתקוף צפונה לעבר ראש-פינה.¹¹⁶ לעומת זאת הודיע נציגו של אברהמי בעין-גב כי שלח מודיעיע לבטיחה זהה שם רק כיתות צבא סוריות בודדות המפוזרות בכפרים ומצודות נשק קל בלבד. הידיעה הייתה מישנתה, מן ה-12 במאי. את המבוכה הגבירו ידיעות, מישנות אף הן, על פינוי נשים וילדים מכפרים סוריים לאורך הגבול, ועל הצבתותותם בבניאס ומעל גשר בנות-יעקב.¹¹⁷

ציות לשיחות טלפון מעבר-הירדן לארץ-ישראל לימד על 3,000 איש ועם ארטילריה המתקדים לעבר גשר אלנבי. המטכ"ל היהודי ליחות כי משך הלילה התרכו 'עשרות מכוניות של עבדאללה' ליד גשר אלנבי, חזווה בשעה ארבע לפנות בוקר, וכעבור ساعתיים נאפו נעות בשירה גדולה צפונה, על דרך יריחו-בית-שאן. נראה שמקור הידיעה היה באנשי בית-הערבה ומכל מקום, היא توأمת את תיאורו של גלאב על תחילת הפלישה.¹¹⁸

112. ידיעות מ'צורי' מ-16 במאי 1948, שם, שם.

113. ידיעה מ'חירים' מ-14 במאי 1948, אב"ג, א"צ 2756.

114. סיכום יומי של ידיעות טנא/ע מ-14 במאי 1948, א"צ 810/1; וכן רישום מ-15 במאי 1948 ביוםן בנ-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 428.

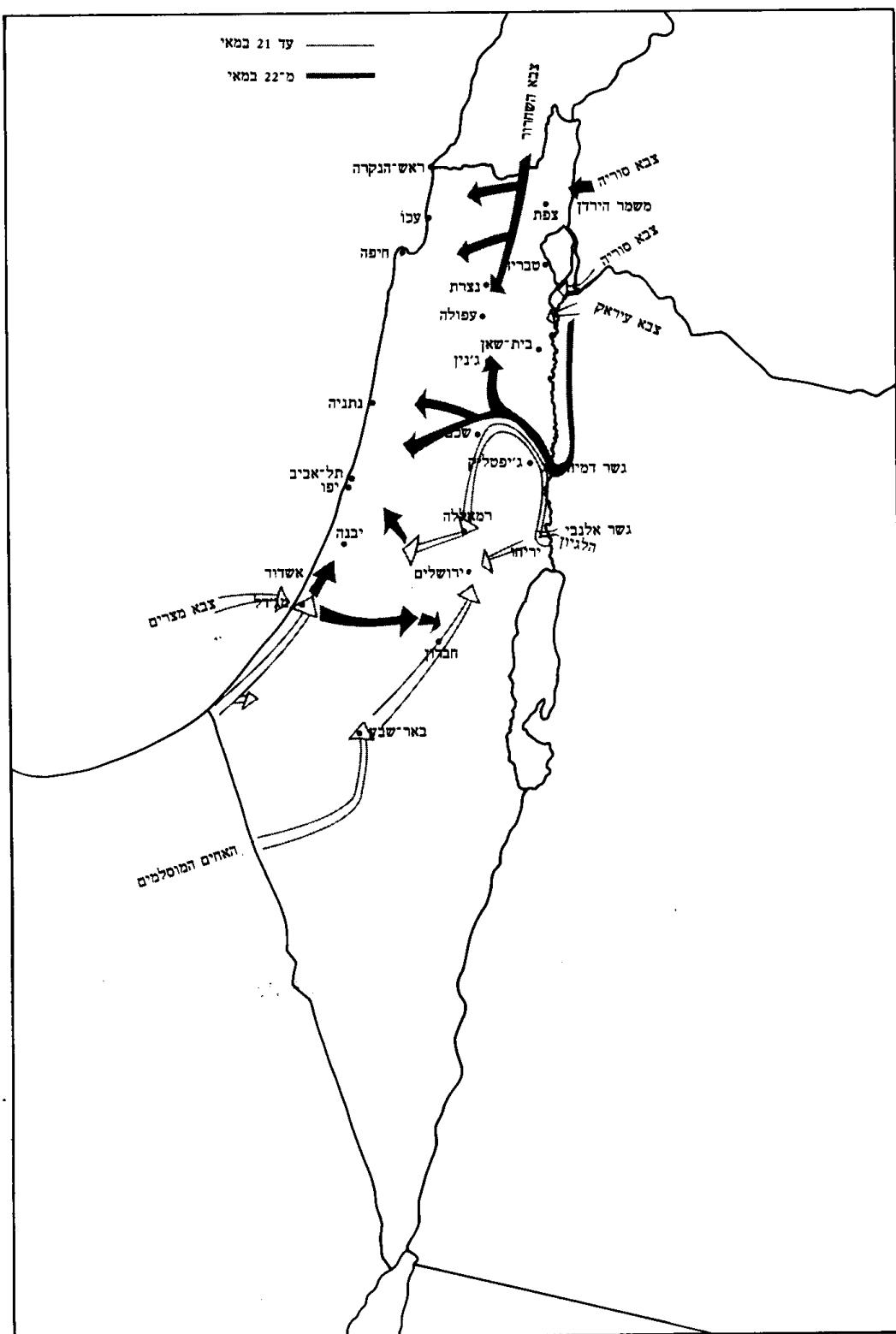
115. ידיעות 'צורי' מ-15 במאי 1948, את"ה 129/105.

116. ידיעה מ'צורי' לטנא/ע מ-15 במאי 1948 שעה 0030, אב"ג, א"צ 2756. גוסחה אחר, מלא יותר ומוקדם יותר של הידיעה, שמור באת"ה 128/105. הדיווח הועבר לבן-גוריון ונרשם ביוםנו יומן המלחמה, ב, עמ' 428).

117. ידיעה מעין-גב ברוח 'צורי/כוכבא' לטנא/ע מ-15 במאי 1948, את"ה 128/105.

118. ידיעות מ'צורי' מ-15 במאי 1948, את"ה 129/105.

פלישת צבאות ערבי ב-15 במאי

מפה 3: הפלישה בפועל

קירකבריד דיווח בצהרים לлонדון:

שתי בריגדות של הרגיון חזו בחוץ [את הירדן] לארץ-ישראל ופניהם מועדות לרמאללה ולשםם. על-פי הסכם עם הרגיון מתרכו צבא השחרור הערבי צפונה לרמאללה לשבעת התאוששות, שלאחריו יפעל בשיתוף עם הרגיון ... גשר הכביש ליד נהרים נהרס בחלקו על-ידי היהודים בדיקן לפני התקפה העיראקית. חיל הרגלים העיראקי חזה את הנהר וככש את היישוב גשר, אך הדרגים שלהם עדרין לא עברו. היהודים במשטרת מחזיקים מעמד. מפעל חברת החשמל ... נמסר על-ידי משטרת עבר-הירדן לצבא העיראקי לשמרה, והשוטרים עזבו את המקום. הייתה ביוזה במקום על-ידי חיילים עראים עד שקציניהם השיבו את המשמעת על כנה.¹¹

כך החלה פלישת צבאות ערבי לארץ-ישראל.

תמונת המודיעין לאחר הפלישה

יצירת תמונת המודיעין במטכ"ל

למן הד' במאי 1948 ואילך ניטל על מערכות המודיעין להתמודד עם חמישה צבאות סדירים שלא היו מוכרים לו. המלחמה נשאה עתה אופי שונה מבעבר, אופי סדייר. קצב האירועים היה מהיר יותר, יחסית העוצמה השטינו, ולפחות בקרבות החודש הראשון - עד להפוגה - היה לאויב יתרון בכוח אדם ובאמצעי לחימה. מגוון הכלוחות, אמצעי הלחימה ושיטות הפעולה התרחבו במידה ניכרת. על המודיעין היה אפוא בעת ובזענה אחת ללמידה את הדברים הבסיסיים ביותר על צבאות ערבי ועל לוחמת סדרה, לעקב אחר התנועות והמחלכים הצבאיים, לספק עליהם מידע שוטף ועדכני לכוחות הלוחמים, וועל כלל - לגיבש תמונה מודיעין כוללת ולעדכנה בנסיבות ובמהימנות לצורך קבלת החלטות על-ידי הפיקוד העליון.

חסרונה של תמונה מודיעין מסודרת במטכ"ל עבר הפלישה ואחריה מנע שחזור מסודר של ביצוע הפלישה מול התכניות, אפילו במחקר המאוחר יותר של מלחתת העצמאות. במידה שנעשה שחזור כזה הוא נשען על פולמיקה מגנתית, ישראלית או ערבית, או על הנחות שגויות שרווחו בשעתן. לפיכך הוא יצר במוותן תמונה מטעה ולא מודיעיקת.¹²⁰

11. מברק קירקבריד אל בוין מ-15 במאי 1948, PRO, FO 816/120, 9.

120. ראה, למשל: י' בר, בטהון ישראל: אთמול, היום ומחר, תל-אביב 1966. בר פיתח בספריו זה (עמ' 125-135) את התזה בדבר קיומה של קנוניה בין בז'גורין לבין עבר-הירדן, שליה רמז כבר במהלך המלחמה. אבוי שליים קיבל את דבריו ברצינות והמשיך לפתח את התזה תוך בחינה ביקורתית של דבריו בר וധית מקצתם. שליים קיבל ברצינות גם האשמות דומות שהועלו בספרות הוכרנות העברית על המלחמה, אשר ניתוח מלחכיה ותנוונות הצבאות מפרק אותו למגרי. ראה: A. Shleim, *Collusion across the Jordan*, Oxford, 1988, pp. 231-256; וכן: T. Mayer, 'Arab Unity of Action and the 279-280 (מאי-יוני 1981), עמ' 17; וכן: Iyunim Bitkumat Israel 3, 1993, 23-74

הולם, במטכ"ל בתל-אביב, בנה את תמונה המצב הכלולות מן המעת שקיבל מרכזו הש"י; מסיכון מטה הפלמ"ח, שריכזו את הדיווחים משלוש חטיבותיו; ומן הדיווחים שהגיעו אליו مباشرةן מן החזיות. משמעויותמן הדיעות הוא הפיק על-סמך הכרתו המוקדמת את הheiערקוט הערבית בתקופה שלפני הפלישה והערכתו את תוכניות הפלישה כפי שנודעו לו עד ל-15 במאי (וראה לעיל, עמ' 47-50). כאן היה טמון שורש אחד הקשיים העיקריים בהבנת המתרחש ביום הראשון לאחר הפלישה: מהלכיה לא תאמו את הציפיות וההערכות המוקדמות, ואילו אג"ם/מודיעין דוקא נצמד אליהן ופירש על-פייהן את הדיווחים מן השטח. הדיווחים עצם נתקלו לעיתים באיחור של יום או יומיים, מה שהוסיף על המבוכה ושיבש עוד יותר את התמונה.

עשרה ימים לאחר הפלישה, עם התבהרות המצב, הופרדה תמונה המודיעין היומי שלשתי חזיות: צפון ודרום. הצפון כלל את מרחבו הגליל העליון, עמק הירדן והמשולש, ואילו הדרום כלל את מרחביו ירושלים והנגב. צורה זו של ארגון תמונה המודיעין שיקפה את הראייה המבצעית, אך הייתה מוטעית מבחינה מודיעינית. היא יצרה קשר מלאכותי ומוטעה בין הסורים לעיראקים; הפרידה בין הלגיון לעיראקים וקייםה בין המצרים ללגיון. היא שיקפה והנציחה לזמן נוספת את האמונה שקיים תיאום מוקדם בין מצרים לעבר-הירדן.

הסיכום היומי של אג"ם/מודיעין במטכ"ל הוכן מידי יומם בידי אריה פינס וקרל קוסמן (קרן). הוא כלל ידיעות גולמיות בלבד, והפריד בין ידיעות על עוצמת האויב לבין ידיעות על כוונותיו. אג"ם/מודיעין נמנע מההעיך כוונות והסתפק בידיעות עליהן כפי שהן. המקורות העיקריים ליצירת תמונה היו האונה, ידיעות מודיעין הש"י ודיווחי הכוחות.¹²¹

'הسورים ירדו מן ההרים'

לפני הפלישה ציפו הש"י והאגף הערבי שהוא והבעיקרו מבצע של הלגיון בסיווע צבא עיראק. לפיכך 'זוהו', ביום הראשון לאחר מכן שיהא זה בעיקרו מבצע של הלגיון רחבי הארץ, למען באר-שבע ועיראק-סודאן בדروم ועד לצמה בצפון. בחזית הדרום הם לא הבינו בין 'האחים המוסלמים', שהקדימו וחדרו ארץ לפניהם סיום המנדט לבין הצבא המצרי שפלש ב-15 במאי והתקדם צפונה בציר החוף. אלה ואלה כונו 'צבא סדייר'. בגורת כביש ירושלים-תל-אביב החלו ימים אחדים עד שהתבררה יציאתם של כוחות צבא השחרור מן הגזרה ואורתה כניטתו של הלגיון במקומם.

בגבול סוריה ولبنנון שרד מאוזначilitת מאי ערבות תחומות בשימוש במושג 'צבא סדייר'. השתמשו בו ללא הבחנה הן לגבי צבאות סוריה ולبنנון והן לגבי צבא השחרור. לפיכך זווה האויב שנלחם ב-15 במאי נגד חטיבת 'פתח' במלכיה כ'צבא לבנון'

. Palestine Question, 1945-1948', *Middle Eastern Studies*, 22 (1986), pp. 345-347

אורן מסתמך על עבודות קודמות של בר ושל פעל, שהם מצד מסוימים על הערכתו של

הולם מ-19 במאי (וראה לעיל, הערה 81), וכן על מאמרו של שמעוני.

121. מכתב 'ירובעל' אל אריה פינס וקרל קוסמן (קרן) מ-26 במאי 1948, א"צ 1261/49/25.

בשעה שבו אלה מקומיים וחילאי צבא השחרור (וכך גם נמסר בשידורי הרדיו הערביים). קרב מלכיה אمنם נכנס להיסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות בקרבת שכלם את פלישת צבא לבנון, אך היתה זו טעות כפולה, גם בזיהוי האויב וגם בהערכת כוונתו. הטעות השתרשה בתמונה המצב של הפיקוד העליון על-שם דיווח של ירוחם כהן, אשר הגיע ב-16 במאי לתל-אביב. הוא תיאר את המצב בצפון לדיין ולמטה הפלמ"ח, אך עם כל הטיעויות בהערכת האויב וכוונותיו שהצטברו אזלו מזמן תחילת מאי, והשתקפו לאחר מכן גם בספר זכרונותיו.¹²²

למעשה, צבא לבנון התרכו בצד החוף ולא התקoonו לקחת חלק בפלישה. חילוקי הדעות הפנימיים לבנון מנעו מראש אפשרות כזו שכך הנוצרים, וגם השיעים בכפרי הדרום, התנגדו להשתתפות לבנון בפלישה.¹²³ הצבא הסורי יצא מנבטיה לעבר דרום רמת הגולן يوم לפני הקרב במלכיה, והכוחות היחידים בסביבה היו בלתי-סדריים, שלא הייתה להם כוונת פלישה או יכולת למשה. הפלישה בצד בנת אל-ג'בייל-מלךיה אירעה רק ערב כניסה ההפגזה לתוכפה, לאחר שחתיבת יפתח הוצאה מן הגורה. צבא השחרור, שהספיק להתארגן מחדש בסוריה, ניצל אז את הפרצה שנוצרה וחדר בצד הגליל.

24 שעوت לאחר הפלישה סייכם הלמד את המצב בחזיותות. בעמק הירדן: לחץ גדול של משורייני אויב על צמח (לא נכתב איזה אויב), ועשרה שרויינות (לא מזוהות) דרוםית לגשר. בגליל העליון: כוחות יפתח נסוגו מקדס (קדש-נפתלי) ונעדכו בין מלכיה לרמות-נפתלי. 120 נפגעי קרב מלכיה פונו והפצעים נשלו לתחתי-חולם. בלילה פוצצו הגשרים בין מירון לעין-זיתון ונחסם הכביש, כדי למנוע התקומות האויב לעבר צפת. פוצץ גשר החרקליה על נהר הليبני (כדי למנוע תנועת אויב לעבר מטולה ואכבע הגליל). בירושלים: הפגיעה על העיר, התקפה ערבית בעיר העתקה וידיעות על כוונה לשלהו לעיר תגבורת אויב (לא צוין איזה מרמאלה). בנגב: תגבורת של חטיבת הנגב חקרה עם נירים והוחל בפינוי נפגעי הקרב שהתחולל שם; שיירה מניר-עם הגיעו בשלום לצאלים; ההפגזה על כפר-זרום נשכחה; הלגון נכנס לעראק-סידיאן, וזווהה מהאל ליד בית-חנן, כנראה של הצבא המצרי. רוב הידיעות בסקירה נלקחו מתוך הדיין-וחשבון היומי של מטה הפלמ"ח, שהסתמך על דיווחים שלוש חטיבתיים.¹²⁴

מן הדיווחים שנמסרו ביום ההוא לבנ'-גוריון ונרשמו ביוםנו עלתה התמונה דלקמן: בגליל המערבי פוצצו כוחות 'כרמל' גשרים מעברו הלבנוני של הגבול (למנוע פריצה בצד החוף או התקפה על חניתה, לפי הידיעות המוקדמות על תפkidיו של צבא לבנון בפלישה); בגליל המזרחי היה המצב קשה, היו נפגעים רבים מקרב מלכיה, והאויב (לא

122. ראה: י' כהן, לאור היום ובמהשך, עמ' 129-132.

123. מברק ברמן אל שילוח מס' 25 במאי 1948, ג'מ 5/2570/חץ; דוח שגרירות בריטניה בביירות על המצב לבנון בחודש Mai 1948, PRO, CO 537/3986; ראה גם פפה (לעיל, הערא 85), עמ' 28-29.

124. דוח מצב מס' 4 של מטכ"ל/אג"ם/מודיעין מס' 16 במאי 1948, א"צ 45/69; ראה גם דוח יומי של 'המעצה' למטכ"ל מאותו תאריך (שעה 2030, את"ה 94).

zion איזה) החזק במשטרת נבי-יושע; עמק הירדן הפגנו ו'הסורים ירדו מן ההרים'; ייחידות של צבא השחרור הגיעו לקלקיליה ותקפו את 'אלכסנדרוני'; בנגב הותקפו ניר-עם, כפר-ידром ונירים בסיווע טנקים; טור מצרי התקדם צפונה בין עזה למגדל וכיום גדול של עבדאללה נכנס לבאר-שבע' (הכוונה הייתה כנראה ליחידת לגיון שאבטחה את שירות הפינוי הבריטית מירושלים לרפיח וחורה בעבר ימים אחדים לעבר הירדן דרך עקיבא), והסיכון הכללי: 'הדרום חשוף'. מירושלים הגיעו דיווחים אופטימיים: מחויקים בכל הנקודות החשובות בעיר החדש מלבד א-טור; עטרות פונתה בשלום ואנשיה הגיעו לנונה-יעקב; כוחות 'עצוני' עומדים לכובש את הכפר שועפאט שמדרום לעיר (להבדיל מן הכפר בעל השם זהה צפונה) ושאלתי אל, מפקד מהוו ירושלים של ה'גנה', מוכן להתייצב בפני הלגיון אם רק ישלו לו פיא"טים.

משלחת עמוקה מעמק הירדן נפגשה עם בנ-גוריון להעמידו על חומרת המצב באוזר, אך ייחסה את ההתקפות עלייו לצבא עיראק ולא לצבא הסורי: 'חיל עיראק תוקף משקי עמק הירדן, בעין-גב והנפסק, יודדים משורינאים ואולי גם טנקים, אחדריהם צבא עיראקי'. בערב הגיש קולונל מרכוס לבן-גוריון תכנית לכיבוש לטрон, שהtabessa על ההנחה שבגוראה פועל עדין צבא השחרור.¹²⁵

למחרת, ה-17 במאי, דיווח מטה הפלמ"ח על הקרבות שניהלה חטיבת 'פתח' בגليل העליון המזרחי: משטרת נבי-יושע נכבשה; העربים אוספים מן השטח את נגעיםיהם, ואילו הגදוד הראשון שולט על הכבישים ממלאכה לקדם ולסועע והודף את הסתערויות האויב על משלטיו; פיצוץ גשר חרדה מנע פריצת טור לבנוני לעבר מטולה, ובليلת שuber פוצץ הגשר על ואדי עסאל ונוקת הכביש מבניאס למרג' עיון (שעליו נסע יומיים קודם לכן הטור הסורי בדרך מנכטיה לדרום רמת הגולן). בוגב, דיווח מטה הפלמ"ח, נהדףו התקפות על נירים ומספר יישובים הפגנו והופצצו מן האויר. אך לעומת זאת לא גלו תוצאות החטיבה תנעות מצריות צפונה לבית-חנן או על כביש עזה-באר-שבע.¹²⁶

'הלגיון נכנס ליראק-סואידאן'

תמונת המצב בפיקוד העליון ב-17 במאי, כפי שהיא עוללה מן הרישום ביום נ' גוריון, עדין הייתה מובלבלת ומוסעת. שלטה בה נוכחותו של הלגיון במקומות שונים בארץ, שכחם אמנים שהוא עד סמוך לפינויו אך עזב והמכבר. ידין הסביר לבן-גוריון כי שירות האספקה לנגב, שציפו לחורתה כדי לשלו אספקה לירושלים, התעכבה 'כי הלגיון נכנס ליראק-סואידאן'. בהסתמך על ידיעות ש"י הסביר ידין שההלך בתיכון המתרגבע. הלגיון נכנס למשולש עם אווירונים וஸוריינים'. יתר על כן: 'הלגיון מסרפנד תקופה אתמול ראשון [לציוון]. הייתה מנוסה של תושבים'. ידין קישר בין התקפת הלגיון על גוש עציון ימים אחדים קודם לכן לבין הידיעות על נוכחותו בכאר-שבע ובעיראק-סואידאן וחשב שמדובר באותו יחרה.¹²⁷

125. רישום מ-16 במאי ביום בנ-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 429-431.

126. דוח יומי של 'המעצה' למטכ"ל מ-17 במאי 1948, את"ה 105/94.

127. רישום מ-17 במאי 1948 ביום בנ-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 434-432.

טיסכומי המודיעין במטכ"ל, כמו גם מן הרישומים ביום בז'גורין ביום שלאחר הפלישה, מסתבר שהפרשנות שניתנה לדייעות שנטקבלו מן החזיות באה להתאים להנחות המוקדמות על חכנית הפלישה כפי שרוחו באגף הערבי, בש"י ובאג"ם/מודיעין לפני הד'ו במאי, אף לדייעות ישנות על פריסתו של הלגיון שלא ערכנו עם יציאת יחידותיו לקראת תום המנדט.

התמונה שתיאר קירקברייד בדיוחו ללונדון התייחסה לאירועים שונים למחרי. הוא הציב על הצלחת העיראקים להעביר את דרגיהם מעבר לירדן בגורת גשר; על פעילות חילות האויר של עיראק ושל סוריה במרחב העמקיים ועל קרבות שניהל המאסף של צבא השחרור בגורת לטрон-עימואס. הוא ציין שהסורים, הלבנונים והעיראקים נתקלו בהתקפות נמרצות הרבה יותר מכפי שציפו, ושהלבנונים מודיעין כיבים מתוגנים. מאותו יום ועד לתקפה על לטрон כעבור שבוע (מצבע 'בן-נון א') ציפה קירקברייד - ולפיכך יש להניח שגם גלאב - לתקפה יהודית במאם' לפותח את כביש ירושלים-תל-אביב.¹²⁸

המאם' הערבי בירושלים התקדם בניסיון להכנייע את הרובע ובהפגזה ללא אבחנה שהפגינו תותחים של צבא השחרור מנבי-צמול את השכונות היהודיות בעיר החדשה. הלגיון עדין לא נכנס לירושלים ולא נטל חלק בקרבות שהתחוללו בה. החלימה מן הצד הערבי נוהלה בידי המתנדבים העיראקים שהו בעיר מונה חודשים אחדים ועל ידי המיליציה המקומית. כוחם היה נחות בהשוואה לכוח היהודי בעיר, המורל שלהם ירוד ושי' ירושלים דיווח על תוצאותם לאחר שכוח של חטיבת 'הרآل' כבש את הר ציון ופרץ את שער ציון: 'נשלחו מברקים לעבדאללה, למפקד הלגיון ולהברון בקריה מידית להצלת המצב הנואש. את קאoking' ביקשו שימוש בהפעלת תותחים ... עם אור הבוקר נוכחו הלוחמים שמצבם איננו קשה כפי שנדרמה היה להם והבהלה הגדולה פגה במקצת'. באותו יום, הד'ו במאי, הודיע הש"י לראושנה כי כוחות הלגיון וחילילם עיראקים הגיעו לשבירות העיר העתיקה.¹²⁹

למרות שעסקו כל אותו יום בתכנון פריצת הדריך לירושלים, הוטרדו בז'גורין והמטכ"ל ב-18 במאי בעיקר מן המצב המהמיר בעמק הירדן לאחר כשלון ההתקפה על משטרת צמת. הידיעות הראשונות, שנטקבלו מהחטיבת 'גולני', היו אמורים מריגעות: "המצב יציב מגשר צפונה. העربים נסוגו ומתקברים בין צמח לסמרה ... טור אחד של הלגיון [למעשה: עיראקים] התקדם לקראת בית-יוסף. תפנסו כאוכב אל-הווא [כוכב הירדן], אבל הלגיון [למעשה: העיראקים] תקף אותם". ידיעות שהגיעו אל בז'גורין בציגנות לא-פורמלליים היו מבולבלות עוד יותר. הן ערבו בין עיראקים לסורים,

128. מברק קירקברייד אל בוין מ-17 במאי 1948, PRO, FO 816/120.

129. תקציריהם יומיים של ידיעות ירושם' (שי' ירושלים) וטנא מ-18 במאי 1948, את"ה 94/105.

על קריאות העורה שהופנו מירושלים לעמאן לאחר פריצת שער ציון ראה: גלאב (לעיל,

הערה 90), עמ' 109–111. על יציאת צבא השחרור מאזור לטрон-ירושלים וכנית הלגיון

ראה: F. al-Qawuqji, 'Memoirs, 1948', *Journal of Palestine Studies*, 1 (1971/2), pp. 26–33

ובין טנקיו 'שרמן' (שלא נמצאו כלל בזירה) לטנקים הסוריים הקלים מטיפוס 'דרנו'.¹³⁰

הבלבול בשאלת אם איזה אויב נלחמים בעמק הירדן גמיש עוד ימים אחדים. ב-22 במאי רשם בנ-גוריון ביוםנו, לאחר שקיבל דיווח על ההתקפה על דגניה יום קודם לכן, כי 'הטור המשורין של הלגיון מצמח ברחה'. מאוחר יותר ביום החואן, לאחר שנפגש עם לוי שקולניק (אשכול) שבמדגניה, תיקן: 'בעמק הירדן פעלו עיראקים, לא לגיון'.¹³¹

ב-18 במאי ביקר عبدالלה בגורת גשר ועם שובי לкриקוברייד כי הסורים 'תקועים' בצמחי, ומצבם של העיראקים אינו טוב. הם התקדמו אמן עד כאוכב אלהו, אך משטרת גשר מחזיקה מעמד. המפקדים העיראקים מסרבים להמשיך בהתקדמות אלא אם יקבלו סיוע מן הלגיון, מה שלא צפוי כי יקרה. عبدالלה עצמו כבר השתלט על הייעדים שהציב לעצמו - שכם, רמאללה וחברון - והlégiון היה עסוק בהתקבשות סביב ירושלים: תפיסת משטרת בית-לחם ושדה-התעופה בקנדייה; הצבת פלוגה על הר הזיתים והתקדמות מרמאלה דרומה.¹³²

תמונה המצב המשונה ביותר ביום היתה זו שהתקבלה בחדר המלחמה של המטכ"ל הסורי בדמשק. יועץ בריטי שהעסיקו הסורים באופן פרטני סיפר לשגריר ברודמיה על מරשם הקרב שהותקע על קיר החמל. לפי תמונה המצב של הסורים כבש צבא לבנון שלושה יישובים מדרום-מזרח לראש אל-גורה (הכוונה הייתה, כנראה, לחניתה, אילון ומצובה), הוקף על ידי כוחות יהודים אך חולץ על-ידי יחידה סורית קטנה ובסיוע מטוסי חיל האוויר הסורי. בזירה המזרחית נמצאו הסורים מרחק קצר מזרחה לצמחי, אך ניסו רASON לבסס אותה נכסל. במקומות, דיווח היועץ הבריטי, שוררת מהומה גדולה בשל הערבותה של כוחות סדרים, בלתי-סדרים ומתנדבים אזרחים. העיראקים חזו את הירדן ונמצאים באגף השמאלי של הסורים. מגמתם לבצע איגוף עמוק של היישובים היהודיים בעמק ולהיפגש עם הסורים בטבריה. בדרך מחויקים המצריים(!) בלבד וברמלה.¹³³

מתוך שלל דברי ההבל האלה הסתמנה בבירור מפלתם של הסורים. הנציגות הבריטית בדמשק הדגישה את חומרת התבוסה בצמחי יותר מכפי שהיא בצד היהודי: בקרבת הראשונות בתולדותיו שניהל הצבא הסורי הסדיר סבלו הסורים אבידות כבדות, גילו ליקויים חמורים בציוד ובארוגונם ונאלצו לסגת חורה אל גבולם.¹³⁴ המפללה גרהה אחראית חיכוכים וחלופי האשמות בצמורת הסורית. הנשיא פואתלי אמר ניסה לפיס בין הרמטכ"ל עטה לבין שר ההגנה שרaabati, אך הרמטכ"ל

130. רישום מ-18 במאי 1948 ביום נ-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 436-438.

131. רישום מ-21 במאי 1948 ביום נ-גוריון, שם, עמ' 446-445.

132. מבקר קירקוברייד אל משרד החוץ מ-18 במאי 1948, PRO, FO 371/6837, שם.

133. מבקר ברודמיה אל משרד החוץ מ-18 במאי 1948, שם.

134. דוח שגרירות בריטניה בדמשק על המצב בסוריה בחודשים אפריל-מאי, P. Sale, *The Struggle for Syria: a Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958*, London 1986,

התפטר ובעקבות זאת הוחלף גם שר ההגנה בג'מיל מרדם. מרדם מינה את חסני אל-זעים לדרמטכ"ל וזה החל מיד בארגון מחדש של האכבה. נסיבות השינויים האישיים במשלת סוריה ובאכבה הסורי בעקבות הקרב בצמה החלו להיוודע בישראל רק כעבור חודשים אחדים.¹³⁵

'הlgion לא ינסה אף פעם להתמודד עם היהודים בקרבות על ערים' בניגוד לדרושים שנוצר בתל-אביב, שהlgion פעל בכל רחבי הארץ, מדגניה ועד באר-שבע, הרי שבארבעת הימים הראשונים לאחר הפלישה, עד ל-19 במאי, לא אירעו כל התנשויות עמו. למעט חלק מפלוגה 12 בחברון שלא פונה כלל מן הארץ, נע הלגION הפולש מגרש אלנבי בכיבוש הקעה צפונה, ועלה מן הג'יפטליק לשכם. חטיבה 1 נשאה בגורות שכם ואילו חטיבה 3 המשיכה דרומה לרמאללה. כל הרכב הריקים נעו חזרה לעבר-הירדן במורד הציר החדש מרמאלאה ליריחו ומשם לקשר אלנבי. לכל אורך הנടיב של תרג'il היסעים זהה לא נשקף סיכוי להתקל בכוחות היהודיים. בו-בזמן התקדמו שתי פלוגות חיל משמר של הלגION בכיבוש יריחו-ירושלים, וב-20 במאי עלו מעריך אל הר הזיתים המשקיף על העיר ממורת.¹³⁶

ציר התנועה של הלגION והיערכותו העידו על כוונה להשתלט על האזורים הערביים של הארץ ולהימנע מהסתבכות בירושלים בהנחה, או בתקופה, שתושלט בה הפסקת אש. ההיערכות הושלמה תוך יומיים על-פי התכננית, ללא תקלות. ואולם, כיבושה של הגליל המערבי (שהיה מחוץ לגבולות החלוקה) והעצמה הרכבות בירושלים חרף הנסיניות להפסיק את האש, ובីוחוד הפריצה לעיר העתיקה - אלה הגיבו את הלחצים על עבדאללה, ואת לחציו של המלך על גלאב, להפיע את הלגION בהקדים נגד היהודים. בדיון-וחשבון שלו על התפתחות המערכת טען גלאב שכשלון האו"ם להנrig משטר בינלאומי, התמוטטווה של שביתת-הגש והסנה שהיהודים ישתלו בטור שעות אחדות על העיר כולה הביאו להחלטה על הכנסת הלגION לירושלים.¹³⁷ דיוחיו זכרונותיו של קירקברייד מן הימים ההם, וכן זכרונותיו של גלאב עצמו מציגים תמונה שונה.

מדינות ערבי, ובីוחוד עיראק וسورיה, שצאותיהן נבלמו והסתבכו בקרבות קשים, לחזו על עבדאללה להכנס את הלגION למערכה נגד היהודים ולהקל מעליין את הלחץ. גלאב ה החלב בין התקדמות לעבר גבולות המדינה לבין שחרור שכונתיה הערביות של ירושלים, עם כל היוקרה שירוייח מכך המלך, ובהיר באפשרות השנייה, וב-19 במאי הפנה את הלגION לתוך העיר. השיקול היה בריטי לא פחות מידני, וביעיר שיקולו של גלאב כמפקדו הבריטי של הלגION: ירושלים הייתה מחוץ לתחום המדינה היהודית ולפיכך הפעולה בה תשפי' פחות על יחסם בריטניה עם ארצות-הברית והעיקר - היא לא תחייב את בריטניה להוציא את קציניה מן הלגION

135. סקירת מחלקה המורה התיICON של משרד החוץ י"ד ימי מ-23 בספטמבר 1948 על נסיבות התפטרותו של שרראטי, ג"מ 2565/12/חן.

136. ראה: גלאב (לעיל, העלה 90), עמ' 105-108.

137. דוח גלאב מ-12 באוגוסט 1948 על המצב בעבר-הירדן, PRO, FO 141/1246

ותאפשר לגלاب להמשיך ולפקד עליו. אף על פי כן, בעקבות התערבותו של הלגיון בירושלים החליטה בריטניה להטיל אמברגו על עבר-הירדן, להשעות את התמייה הכספית בה ולהזכיר את הקצינים הבריטים שהושאלו ללגION (להבדיל מалаה שהיה להם מינוי בו, כגון גלאב).¹³⁸

ההחלטה להטיל את הלגיון בקרב על ירושלים ולשגר את יתרת כוחו לטרון, כדי לחסום את הדרך לעיר ולבודדה ממרכז היישוב, גרמו לכך שהלגיון, שהתוכנן מראש לפעולת סיוטר בקרב אוכלוosa יידידותית, הסתבה במקום זה בקרבות קשים.¹³⁹ יתר על כן, בעיטה של החלטה זו מצא עצמו עבדאללה מתרחק יותר וייתר מטරת המלחמה שלו: השתלטות על רוב החלק הערבי של ארץ-ישראל. הצורך לדרכו כוחות בירושלים חייבו להשלים עם השתלטות המצרים על הר חברון, הצורך לחסום את הדרך לירושלים בטרון שבאת כוחותיו מהשומרון, שעבר לידי חיל המשולח העיראקי. שלטונו של הלגיון בארץ-ישראל העורבית הצטמצם בשלב זה למשולש ירושלים-טרון-רמאללה.

תנועות הלגיון לעבר ירושלים נצפו, נקלטו ודוחתו על ידי מודיעין. מן הידיעות עלתה תמונה כאילו הלגיון עולה על ירושלים משלואה עבריים: מראלאה, מיריחו ומחברון. ב-19 במאי סיפרו מודיעין על לגיונרים שנראו כמעט בכל מקום בירושלים ובשבירתה: ברמאללה, בבית-חנינה, בשועפאט, בשיח'-ג'ראח, בעיר העתיקה, במר-אליאס, במלחה ובבית-צפאפה. הידיעות הביאו את בנ-גוריון להגבר את לחזו על המטה"ל לפעול במהירות לפתחה הדרך לעיר.¹⁴⁰

בעבור יומיים הייתה בידי המודיעין של חטיבת 'עציוני' תמונה מסודרת, פחות או יותר, של הירכבות האויב בירושלים לאחר הופעתו של הלגיון בזירה. מודיעין של שי"י ירושלים סיפרו על ריכוזים של הלגיון ב-12 נקודות בעיר ובכפרים סביבה (במקצתם, כגון מלחה, נמצאו מתנדבים בלתי-סידירים מעבר-הירדן שוויה בטועת כלגיונרים), ועל ריכוזים של בלתי-סידירים בגני-צומיל, בbijdo ובצור-באחד.¹⁴¹ ואולם, התמונה שהתגבהה בירושלים לא הועברה לתל-אביב. הירכבות מרכז הש"י למחרת, מכל מקום, לא הביאו בחשבון את התערבותו של הלגיון בירושלים וייחסו לו מגמות שונות לחולותן:

המטרה העיקרית של פעולות הלגיון בעתיד – להחזיק קשר פתוח בין החרף ורבת-עמון. הקו הווה ילק מעוז לבאר-שבע, חברון, גשר אלנבי עד לרבת-עמון. זהה ינתקו את הנגב מדינת ישראל ויישגו בעקבין את תוכניתם

138. מברק קירקברייד אל בווין מ-19 במאי, PRO, FO 816/120, פירמן ובארואס מ-20 במאי 1948, PRO, FO 371/68829; בן ראה גלאב (לעיל, העלה 90), עמ' 111-115 וגם קירקברייד (לעיל, העלה 90), עמ' 31-35.

139. הדוח של גלאב (לעיל, העלה 137).

140. צורן ידיעות ערביות של 'ירוחם' מ-19 במאי 1948, ג"מ 5/2570/חץ; וכן רישום מאותו תאריך ביום נ-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 439-440.

141. ידיעות מ-21 במאי 1948 על ריכוז האויב בירושלים ובסביבתה, א"צ 5254/49/48.

מוריסון. מוסרים שהלגיון לא ינסה אף פעם להתמודד עם היהודים בקרבות על ערים, כי הוא מאומן בעיקר לקרים-תשdea בהיקף רחב אבל לא ¹⁴²לקרים-רחוב.

הקשר בין הערכה זו לבין מהלך הפלישה והתקפות הלגיון היה מקרי לגמרי. לעומת זאת ניכרת בכירור זיקתה להערכות שרווחו באגף הערבי ובכ"י לפניו סיום המנדט, וביחוד אלו של שנון, על מזימותיה של בריטניה בארץ-ישראל ועל תפקידו של הלגיון בתוכנית הבריטית (וראה לעיל, 27-28).

בניגוד להערכת המופרכת של הש"י ניתח ידין נכונת תנועות הלגיון לעבר ירושלים. הוא הודיע למחזר לבני-גוריון כי שלושה טורים הגיעו לירושלים ב-19 במאי: פלוגה אחת עלתה מזרחה דרך עיזוריה להר הזיתים. טור שני נכנס לעיר מצפון, הגיע לשער שכם ונבלם ליד מנור הנוטריזאטם, וטור שלישי כבש את שית' ג'ראת לאחר שכוח האצ"ל שהזיק בשכונה נטהה. ידין לא התרגש מהופעת הלגיון בעיר: 'אנשים ונשק יש לנו די. לאויב יהיה קשה להילחם ברוחבות'.

בני-גוריון לא השתכנע, והגביר את לחזו על המטה הכללי להכין מבצע לפריצת הכביש לירושלים. אלא שבאותו יום הגיע הלגיון גם לטרון ונערך בה, ושאלת פריצת הדרכ קיבלה משמעות שונה לממרי מאשר ביום שבת החזיקו במשלטי לטרון כוחות המאוסף של צבא השחרור.¹⁴³ הכוונה לתקוף את לטרון לא הייתה בגדר סוד, ולפי מברקיו של קירקברייד לונדון בירר שהלגיון ציפה לה לכל המאוחר למן ה-22 במאי. קירקברייד (קרי: גלאב) ראה בתפקידו האצ"ל, 'גבעת' ו'קרית' על רملת שלב מכין להתקפה על לטרון.¹⁴⁴

שבוע לאחר הפלישה העריכו המפקדים העربים מחדש את המצב והחליטו לשנות את תוכניותיהם: הסורים, שנבלמו בעמק הירדן, ייסוגו לצמח ויתגברו את צבא לבנון בגבול עם ארץ-ישראל; העראים, שנבלמו בקשר, ייסוגו משם ויחילפו את הלגיון בשכם; כוחות הלגיון יעברו משכם לגזרת לטרון, ואילו שאריות צבא השחרור יוצבו בין גשר לצמח, כדי לסכל מאמץ יהודי נגד העלול להתפתח שם.¹⁴⁵ בתוך יומיים שונתה גם תוכנית זו. צבא השחרור פונה כולה, ואילו חיל המשלו העראי התפצל. דובו עבר לשכם ומকצתו נשארה בגדות גשר. המצרים, דיווח קירקברייד, נעצרו בקו מג'דל-חברון, ולדברי קצין הקישור המצרי במטה הלגיון, התכוונו להישאר בקו זה. המצרים שנראו במבאותיה הדרומיים של ירושלים לא היו צבא סדר, אלא מתנדבי 'האחים המוסלמים' ממצרים ומלוב.¹⁴⁶

קירקברייד העיריך שהלגיון השיג את מטרתו: השולטות על מרבית השטח שהוקצתה למדינה הערבית. מעורבותו הלא-מתוכנת בירושלים אף תקל על عبدالלה להתנגד

142. סיכום יומי של ידיעות טנה/ע מ-20 במאי 1948, את"ה 147/105.

143. רישום מ-20 במאי 1948 ביוםון בני-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 441.

144. מברקי קירקברייד אל בוין מ-23-24 במאי 1948, PRO, FO 816/121.

145. מברק קירקברייד אל בוין מ-21 במאי 1948, PRO, FO 816/120.

146. מברק קירקברייד אל בוין מ-23 במאי 1948, PRO, FO 816/121.

לחלצי המדינות האחירות לקדמו אל מעבר לגבול המדינה היהודית. לדעתו, אין לצפות מהסורים ומהעראקים להישגים ממשמעותיים והרבה יהיה תלוי אפוא במה שייעשו המצריים: אם יתקדמו לעבר מרכזו היישוב היהודי הם עלולים לנחול מפללה. החלופה הניצבת בפניהם היא להתחפר בקוו שאליו הגיאו ולהכריזו, למעטה, על מצב של קיפאון. עברי-ירדן תוכל אז לטעון שאין היא מסוגלת להתמודד לבדה עם הכוח היהודי העיקרי, ותשאיר את הלגיון באוצר הערבי. במצב זה ניתן יהיה, לדעתו, להשיג שביות-נסק כללית.¹⁴⁷

'מלחמה ארוכה עלולה להחליש את המדינות ולעורר בתוכן את השלטון' שבוע ויתר לאחר הפלישה עדיין לא הצליח הש"י לשוחרר את המנדט. בין שאר הטעויות לא יותר פינויו של הלגיון מן הארץ עבר סיום המנדט, מתוך איה-אמון הבסיסי בכוונותיה של בריטניה; לא נועתה הבחנה בין כוחות 'האחים המוסלמים' שחדרו ארץ ערב סיום המנדט לבין הצבא המצרי הסדיר שפלש ב-15 במאי וגם לא בין המתנדבים הסורים של צבא השחרור בפיקוד שיטפלי לבין הצבא הסורי הסדיר. בדיעד העריך הש"י, בטעות, שהפלישה החליה עוד לפני תום המנדט, אך בצדק הוא קבע שמטרחת הערבים הייתה להגעה מהירה ככל האפשר:

עם ההכרזה על מדינת ישראל לא הייתה ברירה בידיהם אלא להעמיד את הכלול על הקף האחרון: התקפת בזק בכל החזיותות ... ואמנם נראה כי בכיוון זה הולכת האסטרטגייה הערבית. מלחמה ארוכה עלולה להחליש את המדינות עצמן ולעורר בתוכן את השלטון הקיים.

להערכת הש"י התנהלה הפלישה על-פי תכנית אחת ומשותפת, ומדינות ערב יכלו לשגר לארץ-ישראל כוח בעוצמה של 20,000-25,000 חיילים. למראות שעבד אלה הכריז על עצמו כ'מפקד כללי' של הכוחות הזרים סבר הש"י כי אין מטה כללי עברי אחד, אלא שיש תיאום בין הצבאות וקציניו קישור נגשים לעיתים קרובות. תמונה הנעשה בשטח הייתה עדין מובלבלת ורחוקה מן המציאות:

הכוחות העיראקיים והערבי-ירדנים פועלים תחת מטה משותף בגיזרה רחבה מאוד ... נקודות המגע בין הצבאות הן כدلיקמן: הצבא המצרי בא מגע עם צבא הירדן בצמח [כך!] ... הצבא הסורי והלבנוני פועל בגליל העליון. פלוגות סוריות הגיעו עד צמח. בקרב מתחפה גם חיל האויר הסורי. נראה כי בגיזרה זו נועד לצבא הלבנוני תפקיד צנווע.¹⁴⁸

הנעלם מספר אחת בתמונה המודיעין היה הצבא המצרי. לש"י לא היו ידיעות מהימנות על עוצמתו, והוא הסתמכ על שידורים גלוים שדיברו על שני גודדים, האחד רגלי והשני משוריין, שפלשו מרפיח ומעוג'ה. אל-עריש, שבה שכנו המפקדה

147. מבקר קירקברייד אל בוין מ-22 במאי 1948, PRO, FO 816/120, כנ' ראה: פפה (לעיל, הערכה 85), עמ' 29.

148. הסקירה 'בצבעיות הערבית' מ-23 במאי 1948.

ומרכזו התחזקה של חיל המשלוח המצרי, זההה בינהיים כביסיס אווריי בלבד. עדין לא היה ברור אם למצרים הצליפו גם גייסות מסעודה ומתימן. למעשה, המצרים עקפו את כפר-ידרום לאחר שנכשל נסינום הראשון לכבות את היישוב והמשיכו בהתקדמות צפונה, לחבור עם הכוח שהונחת מן הים במג'דל. הם מנעו מהתקפות נוספות על יישובים, למעט יד-יררכי שליטה על ציר התנועה והתחזקה שלהם, והסתפקו בהטרדתם באש מרגמות ותותחים ובצליפות מנשק קל.¹⁴⁹

מידע מהימן והערכתות מדיקות יותר מלאו של הש"י על המצרים בנגב קיבלו בני-גוריון ממרכוזם, שיצא בשליחותו לחווית הדורות. מרכוז הודיע שבנגב פועלת ברייגדה מצרית ממונעת בסיוו ארטילריה, והוא נוערת במתנדבים בלתי-סדירים הנמצאים באורן מזה זמן רב. רק עתה התברר שכבאר-שבע ובעיראק-סודאן נמצאים מצרים, ולא הלגיון כפי שסבירו במטכ"ל מאז הפלישה.

ב-22 במאי נודע כאילו הלגיון כבש את רמת-ירחל והוא מתבסס בכפר צור-באחד שמדרומים לירושלים. למעשה, היו אלה כוחות 'האחים המוסלמים' ולא הלגיון. טעות דומה שורה לגבי הכוחות שתפסו את הכפרים מדרומים-מערב לירושלים: בית-צפאפה, מלחה ועין-כרם. גם כאן, דווח שנתפסו בידי הלגיון בשעה שלמעשה היו אלה מתנדבים בלתי-סדירים מעבר-הירדן. לבני-גוריון נרא הלגיון מכתר את ירושלים לקרأت מאמן לכבשה, והוא הגביר את הלחץ להפעיל במהירות את עתודה המטכ"ל היחידה, חטיבה 7, במבצע לפריצת הדרך לעיר ולתגבורת בכוחות נוספים.¹⁵⁰

כמו בנגב, כך גם תמונה המצב בירושלים רק מגע ישיר עם איש שהגיע לتل-אביב מן החווית, כאשר ב-23 במאי הגיע למטכ"ל חיים הרץוג. לפי דבריו תפיס הלגיון קו משיח-יגראח עד לשער שכם. כוח נוסף שלו לחם לצד המתנדבים העיראקים בתחום העיר העתיקה. על שאלת בני-גוריון מה עוצמת הלגיון בירושלים לא ידע הרץוג לענות. הרץוג גם תיאר את פעילות כוחותינו בעיר ובמכבאותה, ותיאר חוות קשה של מצב האוכלוסייה האוורית תחת ההפגזה המתמשכת. הדין-וחשבון שלו חזק את בני-גוריון בתביעתו להחיש את המבצע לפריצת הדרך לירושלים.¹⁵¹

תמונה המודיעין של הש"י ושל המטכ"ל, שבעיקרה הסתמכה עדין על ידיעות מודיעינים, דבקה בתיאור שלפיו בבאר-שבע, בעיראק-סודאן ובכפרים סביבה ירושלים פועל הלגיון, וזאת בנוסף למאחיזו במשטרת ובמנזר לטрон ובהרטוב. רק לאחר ימיים אחדים העמיד מודיעע את הדברים על דיווקם בספריו שהכוחות בכפרים ובכית-לחם הם בלתי-סדירים. הש"י גרס שללגיון בירושלים כ-35 טנקים ללגיון לא היו טנקים כלל, וייחס את התקפות על רמת-ירחל לחיליל הלגיון שהובאו, כביכול, מחברון לבית-לחם ולמנזר מר-אליאם. מודיעע בירושלים טען שהכוח הפועל ברמת-ירחל מורכב מליונים וממתנדבים מצרים. לאחר שתברר שהכוחות בdrooms הם מצרים, הסביר

149. דוח יומי של 'המועצה' למטכ"ל מ-23 במאי 1948, את"ה 94/105.

150. רישום מ-22 במאי 1948 ביוםן בני-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 447.

151. רישום מ-23 במאי 1948 ביוםן בני-גוריון, שם, עמ' 451.

השי' שיחידות הלגיון שחנו בוג'ידל, בעיראק-סידאן ובבית-ג'יברין עברו להרטוב.¹⁵²

צפונה יותר לא הובילו המודיעינים בין הלגיון לבין הצבא העיראקי. השי' דיווח כי בקשר פועל הלגיון ואילו לבית ג'יז [הראל] הגעה פלוגה עיראקית. ידיעות אחרות סייפו שטור של הלגיון נע מג'ינין צפונה לעבר ורענן ומתכוון לתקוף את עפולה. מודיעינים אמנים דיווחו על עיראקים רבים הנמצאים בשכם ובשומרון המזרחי, אך דבריהם הובנו כמכוניות לחילים עיראקים של צבא השחרור. לאחר שהسورים נסנו מזמן נתקבלו ידיעות מודיעינים כאלו הם מתרכזים בעמק הבטיחה ומתקוננים לפולש בסירות דרך הכנרת.¹⁵³

ערב התקפות הנגד הראשונות של צה"ל היריך קירקברייד שתנופת התקדמות של צבאות ערבי נעצרה. החולשה הלוגיסטיבית העירבית, הודיע ללונדון, תملא מעתה תפקיד מרכזוי, ועד מהרה יתרור כי מלאי התהומות ברשותם אין מספיק למלחמה מושכת. לדברי קירקברייד לא היה הפיקוד הצבאי הערבי שבע רצון מנצח, אף כי לא הודה בכך בגלוי. כאשר יתרור המצב למינאים, כתוב, הם יהיו מוכנים לשביות נשך כללית. ואכן, באותו יום רמז העוזר העיראקי לשגריר הבריטי שאם המלחמה תופסק עתה בלחץ גורם חיצוני, יבוא הכבוד הערבי על סיפוקו.¹⁵⁴

קירקברייד חש שם תהיה ידם של היהודים על העליונה הם יסרו לקבול הפסקת-אש. חש זה התבטל לאחר קרבות לטרון ב-25 במאי. הלגיון טען שאבדות היהודים עלו ל-600 חללים (למעשה נפלו בקרב זה 76). קירקברייד אמן לא קיבל את המספר כעובדת, אך מעצם הטענה הסיק שתוחשת הניצחון של הערבים תקשה עתה דוקא עליהם לקבל את תנאי ההפוגה.¹⁵⁵ מכאן ואילך שינה משרד החוץ הבריטי את עמדתו בשאלת הפסקת-האש, ולאחר שקדם לכך החלטה אמריקנית במוצת הביטחון שקרה להפוגה וכרכה אותה באירוע של סנקציות, הורה בסוף מאי לשגריריו במזרח התיכון ללחוץ על הערבים לקבל את ההפוגה המוצעת, תוך איום בסנקציות בריטיות נגדן אם לא תעשינה כן.¹⁵⁶

מהלכי הבריטים לא היו ידועים לגורמי המודיעין הישראלי בארץ ומהווצה לה. בימים הראשונים לאחר הפלישה הם נותרו כמעט מכל מקורות המידע המדיני שלהם ונזono כמעט לחלוטין משידורי הרדיו הגלויים. ואולם, למחמת הקרבות בלטרון הודיעו

152. סיכומים יומיים של ידיעות טנא/ע מ-24-28 במאי 1948, א"צ 810/1; צורו ידיעות ערביות של 'ירוחם' מ-25 במאי, את"ה 147/105; וכן סיכום יומי של אג"ם/מודיעין מ-26 במאי 1948 של הידיעות מחות הדרכים.

153. רישום מ-25 במאי ביוםון בנז'ורין, יומן המלחמה, ב, עמ' 455; סיכומים יומיים של ידיעות טנא/ע מ-25-26 במאי 1948, א"צ 810/1; וכן מברק שלוח אל גרשון הירש (אבנर) בירושלים מ-25 במאי 1948, א"צ"מ 25/4147 S.

154. מברקי מאק וקירקברייד אל משרד החוץ בלונדון מ-22 במאי 1948, PRO, FO 371/68373

155. מברקי קירקברייד אל באראום מ-24 במאי 1948 ואל בוין מ-26 במאי 1948, PRO, FO 816/121 וראה גם גלאב (עליל, העדה 90), עמ' 132.

156. ראה: פפה (עליל, העדה 85), עמ' 34-36.

תחנות הרדיו הערביות אילו תנאים מציבים הערבים לקבלת ההפוגה, ובראשם ביטול קיומה של מדינת ישראל. הערכת הדיעות מן האו"ם הייתה שהערבים מעוניינים בדוחית ההפוגה בתקופה להציג הישגים צבאיים נוספים.¹⁵⁷

'הlegation פלש בשתי זרועות - אחת פנתה לעמק הירדן, והשנייה למחוז ירושלים' הש"י לא היה בנויה להתמודד עם מהלכי צבאות ערבי הסדרירים לאחר הפלישה. הוא לא היה מסוגל להערכם מראש ואף לא לנתחם בדיעבד. עד לסופ' מאי 1948 לא הבינו אנשיו את תמנת המצב ולא ידעו להוות את הכוחות ואת מהליכיהם. הם נותרו שבויים בקונצפסיות שפותחו לפני תום המנדט והולכו שולל עליידי הצהרות תעמולתיות שלא היה להן כיסוי. שבועיים לאחר הפלישה סיכם הש"י ירושלים את מהלכיה כפי שהבינם:

שטחי הפעולה בארץ נחלקו כנראה לפי תוכנית מחושבת מראש ... חיל החילוץ המצרי פנה מג'דל מזרחה והגיע לחברון-בית-להם, שם בא בגע עם הlegation הערבי. חלוקת שטחי ההשפעה ביניהם טרם התבררה ... הצבאות הסוריים פלו לככל אורך גבול האגוף ומצפון-דרום. כאן שיתפו פעולה עם כוחות עיראקיים. כוחות עיראקיים אחרים פעלו יחד עם הlegation בעמק הירדן. הlegation פלש בשתי זרועות - אחת פנתה לעמק בית-שאן ועמק הירדן, והשנייה למחוז ירושלים ... הlegation עלה על ירושלים בשלושה ראשים: האחד דרך חברון, השני מיריחו והשלישי עקף ובא מצחון דרך רמאללה. הכוח שבחברון נשאר בארץ מימי השלטון הבריטי ... במשך השבוע הראשון של הקרבות לא הצליח כוח זה להתחבר עם הכוחות האחרים.¹⁵⁸

הקשר בין תיאור זה למHALCI הlegation היה רפואי, אפילו במידה שנוגע לירושלים. כשלונו של מערך המודיעין לגבות תמנת מצב ערבי הפלישה, ומגבלותו של הש"י בפעולה מול צבאות סדרירים כפי שתגלו במהלך הקרבנות, הביאו את בגין-גוריאן עוד במהלך הקרבנות למחשבה שיש לארגנו מחדש ולהתאים לנסיבות. ב-17 ביוני 1948 הוא נועץ בעניין זה עם שני יוצאי הראשים לענייני מודיעין, דאובן שילוח - הממונה על כל המערך ובראש ובראשונה על המודיעין שהופעל בידי המחלקה המדינית של הסוכנות ועמד עתה לעבור לרשויות משרד החוץ, ואיסר בירגנצווייג (באר) - ראש הש"י והאחראי על הגורם המركזי שעסוק באיסוף מידע בתחוםתחומי הארץ. בסיכום התתייעצות רשם בגין-גוריאן לעצמו שיש ליצור מתכונת חדשה של מודיעין, שעלה-פה הוא יתחלק לשולשה שירותים: (א) מודיעין צבאי ליד המטה; (ב) מודיעין פנים, או פוליטי; (ג) מודיעין מדיני, שיפעל גם מחוץ לתחומי המדינה. שני הגופים הראשונים יפלו במסגרת הצבא. הגוף האחרון יהיה כפוף לפיקודו למשרד הבטחון, ככלומר ישירות לבן-גוריון, ובתום המלחמה יעבור אליו לרשויות משרד החוץ.¹⁵⁹

157. הסקירה 'ארץ-ישראל בשידורים הערביים' מ-26-27 במאי 1948, אצ"מ 25/9047.S.

158. סקירת 'ירוחם' מסוף Mai 1948, את"ה 133/105.

159. רישום מ-17 ביוני 1948 ביוםן בגין-גוריאן, יומן המלחמה, ב, עמ' 494.